บทที่ 4
ผลการวิจัย

จากประสบการณ์ความล้มเหลว ในการทำเกษตรเชิงเดี่ยวหรือเกษตรการค้าหรือเกษตรเคมี ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือประจักษ์แล้วว่า นำมาซึ่งทุกข์และภาวะหนี้สิน ทำให้หันกลับมาทบทวนเหตุแห่งทุกข์ เหตุแห่งหนี้ และมองว่าตัวเองเป็นเกษตรกร จึงน่าจะกลับมาเป็นเกษตรกรที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรีได้ ด้วยการทำการเกษตรกรรมที่หนีออกจากวังวนแห่งทุกข์เหล่านั้น จนทำให้เครือข่าย ฯ ค้นพบแนวทางการทำเกษตรกรรมทางเลือกใหม่ที่เรียกว่า “เกษตรประณีต” ซึ่งเป็นการทำการเกษตรบนฐานทรัพยากร ทุนทางสังคม และพลังศักยภาพของเกษตรกรเอง ซึ่งสมาชิกเครือข่าย ฯ ยืนยันว่า เกษตรประณีตเป็นทางรอดของเกษตรกรอย่างแท้จริง เกษตรกรคนใดทำเกษตรประณีตหายจนแน่นอน เพราะว่า เกษตรประณีตมีเป้าหมายให้เกษตรกรมุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืนนั่นเอง

การทำเกษตรประณีตของเครือข่าย ฯ เริ่มจากเล็กไปหาใหญ่ ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้ว ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างทุกอย่าง ทำเกษตรอินทรีย์ งดใช้สารเคมีทุกชนิด ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์พันธุ์พื้นเมือง เพื่ออุดรูรั่วที่เป็นรายจ่ายของครอบครัวทุกประเภท โดยเฉพาะรายจ่ายที่เกี่ยวกับอาหารการกิน ด้วยการสร้างอาหารจากการทำเกษตรประณีตให้หลากหลายและมากพอที่จะสนองตอบต่อการดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัว

เมื่อรายจ่ายในครอบครัวลดลงจนแทบไม่มีแล้ว เพื่อให้เกิดการออมในครอบครัว เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือมองว่า เกษตรประณีตจะต้องมีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์โดยอาศัยการเหลื่อมอายุหรือระยะเวลาในการให้ผลผลิตของพืชหรือสัตว์แต่ละชนิด ซึ่งจะต้องสอดคล้องสัมพันธ์กันทั้งในระยะสั้น ระยะปานกลาง และระยะยาว เพื่อให้ผลผลิตที่ได้จากการทำเกษตรประณีตสนองตอบต่อความต้องการอย่างต่อเนื่อง เมื่อผลผลิตเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน การแจกจ่ายแก่เพื่อนบ้านแล้ว ยังสามารถสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นอีกด้วย ดังวลีที่ว่า “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย”

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องและข้อมูลภาคสนาม โดยผ่านกระบวนการตรวจสอบความน่าเชื่อถือ ความสมบูรณ์ถูกต้องของข้อมูล จัดหมวดหมู่ สังเคราะห์ และวิเคราะห์ข้อมูล ในบทนี้คณะผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยในแต่ละประเด็น ดังนี้

1. ตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. ตัวชี้วัดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ผ่านมาว่า การวิจัยในครั้งนี้คณะผู้วิจัยให้ความสำคัญกับข้อมูลจากแหล่งข้อมูลภาคสนามหรือข้อมูลปฐมภูมิด้วยทัศนะแบบคนใน เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการนำเสนอภาพรวมของการวิจัยในรูปของชาติพันธุ์วรรณนา พร้อมกับนำข้อมูลจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ มาสนับสนุนผลการวิจัย ดังนั้น ในการนำเสนอผลการวิจัยคณะผู้วิจัยจะนำเสนอภาพรวมของตัวชี้วัด ฯ

จากนั้นจะนำเสนอข้อมูลประกอบทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การประชุมเชิงปฏิบัติการ และจากเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนผลการวิจัยที่ค้นพบในแต่ละประเด็น

ตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เพื่อให้การวิจัยเป็นไปตามวัตถุประสงค์ คณะผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มตัวอย่างถึงความหมายของคำว่า “การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตร” เพื่อสะท้อนให้เห็นแนวคิดของสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้วยทัศนะแบบคนใน (emic) รวมถึงเพื่อใช้เป็นคำจำกัดความในงานวิจัย ซึ่งกลุ่มตัวอย่างได้แสดงทัศนะ ดังนี้

กฤษณะ เทพเนาว์ กล่าวว่า “คือการพัฒนาการโดยมีความเคารพกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ การสร้างความสมดุลให้ธรรมชาติ เห็นความแตกต่างเป็นเรื่องปกติ ในความปกติก็ย่อมเกิดการพัฒนาการได้ด้วยความหลากหลายและความแตกต่าง โดยเฉพาะในเรื่องของสายพันธุ์ชีวภาพ นี่แหละคือต้นทุนของชีวิต”

กองเหรียญ น้อยผาง กล่าวว่า “เป็นการสร้างชีวภาพที่หลากหลาย ปลูกต้นไม้สร้างป่า ใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี”

ขันทอง จัตกุล กล่าวว่า “เป็นการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า”

คำจันทร์ รัชนี กล่าวว่า “การสร้างความหลากหลาย ได้อยู่ได้กิน ได้สมุนไพรรักษาโรค พออยู่พอกิน ไม่ขัดสน มีความสุข นำเอาพืชสมุนไพรที่เป็นสารไล่แมลง มาใช้แทนสารเคมี”

คำมี มุ่งคุณ กล่าวว่า “คือการนำเอาสิ่งที่มีชีวิตที่หลากหลายกลับคืนสู่ท้องนาที่มีน้ำ ลม แสงแดด เป็นต้นกำเนิด”

คูณ สงฆ์คลัง กล่าวว่า “คือการทำให้ดินดีขึ้นและประชุมดินให้ดีขึ้น”

จัด ทอยรัมย์ กล่าวว่า “หมายถึงการสร้างชีวิตหลาย ๆ ชีวิตให้มีความสัมพันธ์กัน ทั้งสัตว์และพืชได้อาศัยซึ่งกันและกัน การหันกลับมาทำเกษตรอินทรีย์”

เจริญ สุขวิบูลย์ กล่าวว่า “หมายถึง การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์อย่างรู้ค่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์กับการดำรงชีวิตที่เอื้อต่อวิถีธรรมชาติ”

ชาย ดีจะมาลา กล่าวว่า “คือการปรับปรุงดินให้ดีขึ้น”

ดวงจันทร์ จำปามูล กล่าวว่า “การทำเกษตรแบบผสมผสาน ปลอดสารพิษสารเคมี การเลี้ยงสัตว์ การปรับปรุงดิน ด้วยวิธีการทางชีวภาพ”

แดง พลสงคราม กล่าวว่า “คือการไม่ใช้สารเคมี หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีทุกชนิด”

ทรงเดช ชวดรัมย์ กล่าวว่า “เป็นการสร้างคุณค่าของทรัพยากร ให้มีคุณค่า มีประโยชน์หลากหลาย สามารถนำมาใช้ทดแทนกันได้ด้วยการสร้างทุกอย่างให้มีความหลากหลาย ไม่ทำแบบเชิงเดี่ยว ทุกอย่างสามารถเกื้อกูล เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน สามารถพึ่งพากันได้และอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืน”

ทวี สะเทินรัมย์ กล่าวว่า “คือ การรักษาดินให้ได้ เข้าใจดินให้ถึง อนุรักษ์ดิน น้ำ สิ่งแวดล้อม ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม เพราะเราไม่สามารถจะอยู่คนเดียวได้ต้องอยู่กับผู้อื่น อยู่กับสังคม อยู่กับสิ่งแวดล้อม”

ทองจันทร์ ทุมคำ กล่าวว่า “มีความหมายว่าทำให้ให้ดินดีขึ้น”

ทองเด็ด ทาหาร กล่าวว่า “ปลูกต้นไม้ให้หลากหลาย สร้างชีวภาพที่หลากหลาย เพื่อสุขภาพคนและสัตว์ ให้อยู่ดีกินดี”

ทองสา จูมคอม กล่าวว่า “สร้างอาหารอย่างหลากหลาย ปลอดสารพิษ สร้างสุขภาพด้วยตนเอง ใช้ยาสมุนไพรใกล้ตัว รับประทานอาหารปลอดสารพิษ”

ทิวาพร ฝูงพิลา กล่าวว่า “การทำน้ำชีวภาพหลายอย่างที่มีประโยชน์ต่อพืชและผัก ไม่นำสารพิษมาใช้ในสวนผัก ต้นไม้ของเราและดินของเราก็จะดี ร่างกายของเราก็จะแข็งแรง”

นงลักษณ์ งามเหลือ กล่าวว่า “ทำให้ดินดี”

บังอร สาลาด กล่าวว่า “คือ การทำให้มนุษย์ สัตว์ พืช สิ่งแวดล้อม สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสมบูรณ์ ดิน น้ำอุดมสมบูรณ์ ไม่มีสารพิษสารเคมีเจือปน”

บัวหลั่น กลิ่นหอม กล่าวว่า “การทำปุ๋ยหมักปุ๋ยชีวภาพ ลดการใช้สารเคมีปุ๋ยเคมี”

บุญนำ นาพยับ กล่าวว่า “มีการปรับปรุงบำรุงดิน”

บุญเพ็ง ทวีโคตร กล่าวว่า “ลดต้นทุนในการผลิต รักษาสิ่งแวดล้อม เลิกใช้สารเคมี ใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพในการผลิต”

บุญมา มูลมณี กล่าวว่า “คือ การปลูกพืชหลาย ๆ อย่าง สร้างความหลากหลายที่ทำให้เราสามารถเก็บกินตลอด ไม่เหมือนปลูกพืชเชิงเดี่ยว”

บุญมา ศรีสวัสดิ์ กล่าวว่า “ทำปุ๋ยหมักน้ำชีวภาพให้มากที่สุดให้ดีที่สุด”

บุญมี วงษ์เวียน กล่าวว่า “คือการปลูกต้นไม้ให้หลากหลายชนิดเพื่อความสมบรูณ์ของดิน”

บุญเรือง ช่วยนา กล่าวว่า “คือ เราไม่ใช้สารเคมี เราใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพแทน ทำให้มีอากาศดี ดินดี น้ำดี ไม่เป็นอันตรายต่อสัตว์เลี้ยงและมนุษย์”

บุญเลิศ เวชสวัสดิ์ กล่าวว่า “ทำปุ๋ยหมักชีวภาพ สะสมจุลินทรีย์ชีวภาพและบำรุงดินในนาข้าว”

เบ็นจา มูลทาทอง กล่าวว่า “เป็นการทำการเกษตรโดยไม่ใช้สารเคมี หันมาใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ”

ประจวบ ชัยนา กล่าวว่า “คือ ธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อม ปลูกไม้หลากหลาย ให้อุดมสมบูรณ์ให้คืนกลับมาเหมือนเดิม”

ประดิษฐ์ บุตราษี กล่าวว่า “ลดต้นทุน รักษาสิ่งแวดล้อม เลิกใช้สารเคมี ใช้ปุ๋ยหมักชีวภาพ”

ประสาร พลแสน กล่าวว่า “ให้ชีวิตทุกชีวิต มีคุณภาพ มีประโยชน์สูงขึ้นเกื้อกูลกันได้”

ปรีชา วงค์ศรี กล่าวว่า “พัฒนาชีวภาพให้หลากหลาย”

พ่อจันท์ที ประทุมภา กล่าวว่า “การเน้นการทำเกษตรหรือปลูกพืชต่าง ๆ ควรทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพใช้เอง เพื่อเป็นการลดรายจ่าย และปลอดภัยจากสสารพิษสารเคมี พัฒนาการทำเกษตรแบบปลอดสารพิษ สารเคมี พัฒนาผลผลิตหรือพื้นที่ของเราให้มีความอุดมสมบูรณ์ ปราศจากสารพิษสารเคมี”

พ่อผาย สร้อยสะกลาง กล่าวว่า “การทำให้มีพืชผัก ต้นไม้ สัตว์ต่าง ๆ มีความหลากหลายขึ้นในพื้นที่ของเรา โดยเน้นการทำแบบประณีต ทำให้เกิดผลผลิตที่คุ้มค่า มีความมั่นคงทางคุณภาพ”

พิทูรย์ กลางสาทร กล่าวว่า “เราควรสร้างขึ้นมาเอง เช่น ทำปุ๋ยอินทรีย์ ทำปุ๋ยหมัก และน้ำหมัก”

พูนทรัพย์ คำภีระ กล่าวว่า “เราสร้างเราทำ เพื่อให้ที่ดินของเราดีที่สุด สมบูรณ์ที่สุด”

เพียบ มลิมาตย์ กล่าวว่า “คือ การทำการเกษตร ปลูกพืชผัก ต้นไม้ให้หลากหลายทางชีวภาพ มีอยู่มีกิน ไม่อดไม่อยาก”

ภาณุวัฒน์ นิลพุดซา กล่าวว่า “การสร้างสิ่งของหรือพื้นที่ให้มีประโยชน์หลายอย่าง สามารถตอบสนองความต้องการของเรา พัฒนาผลผลิตให้เกิดประโยชน์มากที่สุด”

มงคล วงศ์ศิริ กล่าวว่า “คือการทำปุ๋ยหมัก ลดการใช้ปุ๋ยเคมีสารเคมี”

มอญไข่ วุฒามนตรี กล่าวว่า “ไม่ใช้สารเคมี หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี”

รัตน์ทชัย ธรรมรัตน์ กล่าวว่า “ยกเลิกใช้สารเคมี ให้ใช้ปุ๋ยชีวภาพแทน แล้วจะทำให้ดีขึ้น ไม่หันไปใช้สารเคมี”

ละออง สุวรรณอำไพ กล่าวว่า “ให้อุดมสมบรูณ์ อากาศไม่เป็นพิษ สัตว์ต่าง ๆ มีให้เห็นให้ดูได้ตามธรรมชาติ”

ลำไพร ลวงสวาส กล่าวว่า “ทำปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยคอก”

วนิดา เดชฤทธิ์ กล่าวว่า “สร้างปุ๋ยหมักชีวภาพ เพื่อที่ดินของเรา ปลูกผักสวนครัวของเราโดยไม่ต้องได้พึ่งสารเคมี”

วราภรณ์ ชินน้อย กล่าวว่า “ใช้ปุ๋ยหมักลดต้นทุน ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี”

วโรดม แสงแก้ว กล่าวว่า “เป็นการพัฒนาให้เพิ่มประโยชน์สูงสุด ในภาวะที่จำกัดโดยระบบนิเวศ เพิ่มสิ่งมีชีวิตหลาย ๆ อย่าง ให้อยู่ร่วมกันในระบบนิเวศเดียวกัน เน้นการพึ่งพากันของสิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติ”

วิชิต ประทุมภา กล่าวว่า “คือ การปลูกต้นไม้ให้หลากหลาย ไม้ผลไม้ยืนต้น พืชผักสวนครัว พืชสมุนไพร”

วีระ สิทธิสาร กล่าวว่า “เน้นการพัฒนาคนให้เห็นคุณค่าถึงความหลากหลายทางชีวภาพ ทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ ดิน ต้นไม้”

ศักดิ์ชัย ทองดี กล่าวว่า “เราต้องสร้างป่าให้อุดมสมบูรณ์ และให้มีความหลากหลายทางชีวภาพ”

ศักรินทร์ ภาษี กล่าวว่า “คือ การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และอาจจะเกิดมูลค่าควบคู่ด้วย รวมถึงการค้นคว้าหาความรู้จากความหลากหลายที่มีอยู่เดิม การสร้างพื้นที่ให้มีความหลากหลายทั้งพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ระบบนิเวศที่เหมาะสมที่เอื้อต่อทุกสรรพสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต”

สกุล แก้วเลื่อน กล่าวว่า “ทำให้เกิดความสมดุล ทุกอย่างอยู่ด้วยกันได้ คอยสร้างเพิ่มเมื่อความหลายที่เคยมีอยู่แล้วจะเสียไป หาองค์ความรู้ใหม่มาปรับใช้ โดยไม่ต้องให้มีผลกระทบสิ่งที่มีอยู่แล้ว เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กลับคืนมาเหมือนเดิม”

สมควน พรหมภิภักดิ์ กล่าวว่า “ทำให้ดินเกิดความสมดุล มีความอุดมสมบูรณ์”

สมบูรณ์ แสนโชติ กล่าวว่า “การทำชีวภาพให้หลากหลาย ปลูกต้นไม้ พืชผักให้มาก ๆ ใส่ปุ๋ยชีวภาพทำให้พืชงาม ทำให้ดินดีขึ้น”

สมพงษ์ บาลไธสงค์ กล่าวว่า “คือ การทำให้เห็นคุณค่าของปุ๋ยชีวภาพและน้ำหมัก สิ่งเสริมให้เกษตรกรให้มีความรู้ผลิตปุ๋ยชีวภาพใช้เอง ลด งด เลิก หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีทุกชนิด”

สมมุ่ง อินทร์เฮ้า กล่าวว่า “มีต้นไม้หลากหลาย คือ ต้นไม้มาก ๆ จะทำให้มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีความเป็นธรรมชาติมากขึ้น”

สมศรี บุดตานันท์ กล่าวว่า “ทำปุ๋ยชีวภาพ ทำเองใช้เอง”

สมหมาย สารางคำ กล่าวว่า “ไม่ทำลายดิน รักษาหน้าดิน รักษาภูมินิเวศ”

สมัย สัตบุตร กล่าวว่า “คือ รับรู้สิ่งใหม่เข้ามาแลกเปลี่ยนทดลองทำดู ใช้ดู เกิดประโยชน์ในสวนในนา ต่อสิ่งแวดล้อม ไม่ใช้สารเคมีต่อพืชผักที่เราต้องกินต้องใช้”

สันติธร สำรวมรัมย์ กล่าวว่า “คือ การอนุรักษ์ การปลูก การเลี้ยงทุกอย่างให้มีการพึ่งพาอาศัยอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เช่น ปลูกป่าพึ่งสัตว์ ให้ปุ๋ยจากมูลสัตว์ การควบคุมพืชพันธุ์ ให้มีมากน้อยตามความเหมาะสม มีนกไว้กำจัดแมลง ขยายพันธุ์ไม้ และแมลงกำจัดมด หนอน เพลี้ย เป็นต้น”

สาม ปุระหล่า กล่าวว่า “คือ ทำแล้วทุกอย่างอยู่ร่วมกันได้ไม่ว่า คน สัตว์ พืช มด และแมลงต่าง ๆ ไม่ให้เบียดเบียนกัน”

สำเรียน สุกแสง กล่าวว่า “การปลูกพืชหลาย ๆ อย่าง โดยมีการเลี้ยงสัตว์ปลูกพืชรวม ๆ กัน อาศัยซึ่งกันและกัน”

สุนิจ กระยอม กล่าวว่า “คือ การปลูกพืชให้หลากหลายชนิด เลี้ยงสัตว์ให้มากชนิดตามประโยชน์ที่ต้องการใช้สอย สิ่งที่ปลูกและเลี้ยงจะต้องเกื้อกูลกันด้วย”

สุรพงษ์ ด้านซ้าย กล่าวว่า “คือ การเอื้อเฟื้อธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ”

สุริยกร ศรีชิน กล่าวว่า “หมายถึง การทำอะไรที่ไม่ใช่เชิงเดียว ทำให้มากชนิด เช่น การปลูกต้นไม้ก็ปลูกหลากหลายชนิด ทั้งไม้ยืนต้น ไม้ผล ไม้ใช้สอย พืชผัก สมุนไพร รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์บก สัตว์น้ำ เพื่อให้เกิดการเกื้อหนุนกัน”

สุวดี ศรีไพรงาม กล่าวว่า “การสร้างประโยชน์จากพืช มาทำให้เกิดประโยชน์และแปรรูป รวมถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้และสร้างคุณค่าขึ้น”

สุวลี ภาษี กล่าวว่า “คือ การสร้างสิ่งที่มีชีวิตทั้งพืช สัตว์ ดิน ให้มีชีวิต เพราะทุกวันธรรมชาติที่เป็นพืช ต้นไม้ ดิน สัตว์ ได้ถูกฆ่า ทำลายตายไปจากโลกเกือบจะหมดแล้ว”

แสงจันทร์ โยคันชัย กล่าวว่า “ไม่ใช้สารเคมี หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีทุกชนิด”

หนูนิล สำรวมรัมย์ กล่าวว่า “คือ มีดินดี พืชหลายชนิด อุดมสมบูรณ์ สัตว์ต้องมีหลายอย่าง พัฒนาสิ่งที่มีอยู่ให้ดีขึ้นและขยายผลต่อผู้อื่น

หนูพลอย จูมเกต กล่าวว่า “การจัดการ ปลูกไม้ให้หลากหลาย มีไม้กินผล เป็นยา เป็นผัก ให้ร่ม ให้ปุ๋ย ให้สวยงาม”

อำนวย ศรีคล้าย กล่าวว่า “การทำการเกษตรลดสารเคมีลง ปลูกผักปลอดสาร เปลี่ยนแนวทางทำการเกษตรให้ปลอดสารพิษ ความหลากหลายก็จะเกิดขึ้น เช่น สัตว์ก็มาอาศัยเพิ่มขึ้น

ระบบนิเวศดีขึ้น สัตว์ใต้ดินได้อาศัยและเกื้อกูลกัน เลี้ยงสัตว์ก็ได้มูลสัตว์มาใส่พืชผักได้ ปลูกไม้ยืนต้น สลับไม้ล้มลุกและสวน นำผลไม้มาทำน้ำหมักชีวภาพ พืชผักก็มาทำน้ำหมักชีวภาพได้”

อุดม ทีขาว กล่าวว่า “ปลูกต้นไม้หลายชนิดผสมผสาน สร้างความอุดมสมบรูณ์กลับคืนมา เพื่อลดภาวะโลกร้อน”

อุบล เกิดศักดิ์ ณ แวงน้อย กล่าวว่า “ไม่ทำให้อากาศเป็นพิษ ทำให้ดินดีขึ้น ไม่เป็นอันตรายต่อสัตว์เลี้ยงและมนุษย์”

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่า การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตร หมายถึง การปลูกพืชหลากหลายชนิดในสวนไร่นา พัฒนาปรับปรุงดิน น้ำ และสิ่งแวดล้อมให้มีความสมบูรณ์ เคารพต่อกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ พัฒนาสู่ความสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์ พืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่พึ่งพาอาศัยอยู่ด้วยกันอย่างกลมกลืนในระบบนิเวศเดียวกัน สะสมจุลินทรีย์ในดิน ไม่ใช้สารเคมี ผลิตและใช้ปุ๋ยชีวภาพ เพื่อสร้างอาหารที่ปลอดภัย นำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้คุ้มค่าเกิดประโยชน์สูงสุดโดยสามารถเกื้อหนุนหรือทดแทนกันได้ รวมถึงการนำองค์ความรู้มาใช้เพื่อรักษาความสมดุลและฟื้นฟูให้ระบบนิเวศที่สูญเสียไปกลับสู่ความสมดุล โดยไม่กระทบต่อความความหลากหลายที่มีอยู่

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการทั้ง 2 ครั้ง กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมประชุมได้ร่วมกันพัฒนาและให้ค่าคะแนนความสำคัญของตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือแต่ละตัวชี้วัด ดังนี้

ตารางที่ 4.1 ตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ที่	ตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตร	คะแนน	ร้อยละ
1	ปลูกพืชหัว-ผักสวนครัว-ไม้เลื้อย-ไม้ผล-ไม้ยืนต้น	131	44.26
2	ทำปุ๋ยชีวภาพ	73	24.66
3	สร้างดิน-น้ำ-พืช-สัตว์ให้อุดมสมบูรณ์	59	19.94
4	ไม่ใช้สารเคมี	11	3.72
5	สร้างความมั่นคงด้านอาหาร	8	2.70
6	วางแผนบริหารจัดการ	7	2.36
7	สร้างอากาศบริสุทธิ์	7	2.36
รวม		**296**	**100.00**

จากตารางที่ 4.1 พบว่า ตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีทั้งหมด 7 ตัวชี้วัด ซึ่งตัวชี้วัดที่สำคัญ 3 ลำดับแรก ประกอบด้วย ปลูกพืชหัว-ผักสวนครัว-ไม้เลื้อย-ไม้ผล-ไม้ยืนต้น ทำปุ๋ยชีวภาพ และสร้างดิน-น้ำ-พืช-สัตว์ให้อุดมสมบูรณ์ คิดเป็นร้อยละ 44.26, 24.66 และ 19.94 ตามลำดับ

กูน คำเปล่ง กล่าวว่า “การปลูกพืชให้มีหลากหลายชนิดผสมผสานกัน ทั้งพืชกินหัว ผักสวนครัว ไม้เลื้อย ไม้ผล ไม้ยืนต้น เพราะแต่ละชนิดจะอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมีต้นไม้หลัก 1 ต้นอยู่ในนั้น เช่น ปลูกต้นกล้วย 1 ต้น จะมีต้นพืชอื่น ๆ อีกเช่น พริก มะเขือ หอม ตะไคร้ ไว้รอบ ๆ ข้างจะได้เก็บกินเมื่อมีผลผลิตออกมา”

แก้วสัน ชานันโท กล่าวว่า “ปลูกไม้ยืนต้นก่อน แล้วปลูกพืชล้มลุก ต้องทำอย่างนอบน้อมต้องจัดให้เหมาะสม ปลูกต้นใหญ่ก่อนจึงปลูกพืชอื่นลงไป ทำน้อย ไปหามาก ต้องทำจากน้อยไปหามาก ทำไปดูไปดูผลงานของตนเอง ค่อยคิด ค่อยทำ”

คำจันทร์ รัชนี กล่าวว่า “ไม่ใช้สารเคมี ให้ใช้ปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และปลูกป่าทดแทน การนำเอาพืชสมุนไพรที่เป็นสารไล่แมลง นำมาใช้แทนสารเคมี”

คำนึง เจริญศิริ กล่าวว่า “ทำทุกสิ่งทุกอย่างให้เกื้อกูล สมดุล พึ่งพากันและกันตามหลักของธรรมชาติ อุดมสมบูรณ์ ร่มเย็นสงบสุข เรียนรู้จินตนาการและลงมือวางแผน โดยนำความรู้มาจัดการกับแผ่นกระดาษก่อนที่จะทำบนแผ่นดิน เพราะถ้าลงบนแผ่นดินแล้วจะลบหรือแก้ไขเป็นการอยาก แต่ถ้าทำบนแผ่นกระดาษก่อนแก้ไขได้ง่ายกว่า ต้องวางแผนก่อนว่าพื้นที่ของเราจะออกแบบ แบบสวยงาม แบบประณีต คือ การทำให้มันดี ทำให้มันงาม ทำให้มันดีอย่างประณีตละเอียดลออ ถ้าทำได้ประณีตมันจะสุดยอดมากเลย ทั้งคนปลูก ทั้งผัก ต้องวางแผนว่าเราอยากมีทางเดินตรงไหน อยากจะมีผักลอยฟ้าขึ้นข้างบนอยู่ด้วยกันกับกล้วย พืชมันมีหลายระดับเราก็วางแผนว่าพืชต้นนี้อายุขนาดไหน โตเท่าไหร่ แล้วต้องมีประสบการณ์ตรงนี้ด้วย เช่น ปลูกต้นมะละกอกับต้นกล้วยชิดกันเกินไป เพราะต้นกล้วยมันโตเร็วปีหนึ่งโตกว่าต้นมะละกอด้วยซ้ำ เขาสามารถให้ผลผลิตได้เร็วกว่าก็ต้องมีประสบการณ์ในการปลูก เป็นโครงการเรียนรู้ที่ประหยัดและเรียบง่าย เราไม่ต้องไปทำทีละเยอะ ๆ พออันนี้สำเร็จก็ต่อยอดไปจนเรามีป่ามีทั้งไม้ผล มีทั้งผัก มีอะไรหลายอย่าง แบบมองไปข้างหลังแล้วเห็นว่าเรามีเยอะแล้วมันชัดเจน แล้วมันไม่เหนื่อย เพิ่มความมุ่งมั่น ตั้งมั่นในการทำให้สำเร็จผลมากยิ่งขึ้น”

คำมี มุ่งคุณ กล่าวว่า “ปลูกต้นไม้เพิ่มในไร่นาของตนเอง และรักษาเป็นอย่างดี”

คูณ สงฆ์คลัง กล่าวว่า “ปลูกผักปลูกสวน ปลูกมะม่วงทางนี้ ทางนั่นก็ปลูกต้นไม้ยืนต้น ปลูกผัก ปลูกบวบ ปลูกถั่วเพิ่มอีก ถ้ามีเวลาหลายก็ปลูกออกไปอีก ขยายพื้นที่ปลูกออกไปเรื่อย ๆ เฮ็ดบ่ต้องเฮ็ดเกินโต เฮ็ดพอโตเจ้าของที่จะเฮ็ดได้ อย่าเฮ็ดจากใหญ่ไปหาน้อย ให้เฮ็ดจากน้อยไปหาใหญ่”

จัด ทอยรัมย์ กล่าวว่า “ดูแลปรับปรุงสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเรา ให้มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ให้มีมลภาวะที่เป็นพิษ สร้างอากาศให้มีความบริสุทธิ์”

เจริญ สุขวิบูลย์ กล่าวว่า “ดูแลสิ่งที่มีอยู่ให้เกิดความยั่งยืน จัดการธรรมชาติให้มีความสมบูรณ์ทั้ง ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้”

แดน มุ่งงาม กล่าวว่า “คนที่จะมาทำเกษตรประณีต ต้องมีใจรัก ปลูกแบบพออยู่พอกินก่อน ไม่ทำเกินกำลังเรา เกินกำลังทรัพย์เรา อย่าเอาเงินเป็นตัวตั้ง อย่าใช้เงินเป็นเครื่องมือในการทำงาน เราต้องใช้แรงงานเป็นต้นทุนเอง ผมก็คิดถึงตัวเราก่อน เรานี่คือทุน ต้องสร้างความหลากหลาย ต้องมีขนุน มะพร้าว มะกรูด มะนาว การทำเกษตรประณีตจะมีต้นไม้หลายชนิดมาอยู่ตรงนี้ คือ ประณีตมีทุกอย่างอยู่ตรงนี้”

ตา พรมจันทร์ กล่าวว่า “ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ช่วยกันรักษาแม่น้ำลำธารให้สะอาด ดูแลถนนหนทางให้สะอาด”

ทองจันทร์ ทุมคำ กล่าวว่า “ปลูกต้นไม้ทุกอย่างให้ดินฟ้าอากาศดี”

ทองเด็ด ทาหาร กล่าวว่า “ให้สมดุลกับธรรมชาติ และรักษาธรรมชาติไว้เหมือนเดิม”

ทองเหรียญ วงษ์เวียน กล่าวว่า “ทำปุ๋ยชีวภาพ ทำให้ดินอุดมสมบรูณ์ ทำให้ดีขึ้น”

นงลักษณ์ งามเหลือ กล่าวว่า “ต้นไผ่ ต้นสะเดา มะรุม ต้นกล้วยน้ำหว้า ต้นมะค่า ต้นคูณ ต้นมะยม ต้นมะม่วง ต้นผักหวาน ต้นยางนา ต้นมะขาม ต้นประดู่ มะละกอ ปลูกใส่ในพื้นที่เดียวได้เลย”

บังอร สาลาด กล่าวว่า “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ดูความเหมาะสมแต่ละพื้นที่ดอน ลุ่ม ความเหมาะสมของพืชผัก ไม้ยืนต้น ไม้ผล และสัตว์”

บัวกอง ใจตาง กล่าวว่า “ใช้ที่ดินที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดปลูกพริก ปลูกมะเขือ และปลูกผัก ปลูกข่า ตะไคร้ กินเองปลอดสารพิษ ทำให้ร่างกายสบายและแข็งแรง”

บัวรมย์ พุฒซ้อน กล่าวว่า “เฮาเฮ็ด(ทำ)ตามกำลังของเฮา กำลังเฮาน้อยเฮาก็เฮ็ดน้อย เฮาเฮ็ดไปเรื่อย ๆ ลงทุนน้อย เฮ็ดจากเล็กไปหาใหญ่ พอเฮาปลูกได้ผลแล้วเฮาก็ขยายออกมาเรื่อย ๆ”

บุญนำ นาพยับ กล่าวว่า “รักษาป่า รักษาดิน รักษาสัตว์ รักษาน้ำ”

บุญเพ็ง ทวีโคตร กล่าวว่า “ปลูกต้นไม้ ปลูกผัก ผสมผสานที่ไม่ใช้สารเคมี”

บุญมา มูลมณี กล่าวว่า “คิดก่อนวางแผนก่อนว่าจะเฮ็ด อันนี้ก่อนหรือนั้นก่อน เฮาต้องวางแผนก่อน พื้นที่หนึ่งนี่ปลูกให้มันครบปลูกทุกอย่าง เฮาต้องใช้พื้นที่ให้มันคุ้มค่าที่สุด”

เบ็นจา มูลทาทอง กล่าวว่า “ไม่ทำลายป่า ทำให้ป่าอยู่กับคนได้อย่างสมดุล”

ประมวล ชำกรม กล่าวว่า “ทำการเกษตรแบบปลอดสารเคมี ทำแบบชีวภาพล้วน ๆ โดยไม่พึ่งสารเคมี อาศัยเทคนิคการทำเกษตรแบบโบราณเป็นหลัก ทำอย่างละเอียด ให้พื้นที่ดินเกิดประโยชน์ทุกตารางนิ้ว”

โป๊ะ โฉมไธสง กล่าวว่า “ต้องจัดการแปลงที่ดินให้เกิดประโยชน์มากที่สุด บริหารดินให้เป็นปลูกผัก ปลูกบักเขือ ทั้งพริก ปลูกเต็มหมดเลย ถ้าเกิดว่าคนไหนมาบ่นว่าดินไม่ดี ก็เอาหญ้าแฝกมาคลุมหน้าดินไว้ ด้านข้างก็ปลูกต้นมะม่วง ต่อไปก็ปลูกผัก พอต้นมะม่วงโตพอเป็นร่มแล้วเราก็หาผักหาพืชมาปลูกใส่ ต้องมีครบทุกอย่าง มีทั้งไม้ยืนต้น ผัก ไม้ผล ปลูกให้เต็มพื้นที่ จัดสรรให้มันถูกส่วน พืชอันในชอบร่ม อันไหนชอบแดด ต้นไม้ถ้าปลูกคู่กันมันจะแข่งกัน ปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล ในพื้นที่เราต้องมีครบทุกอย่าง ปลูกให้เต็มพื้นที่ ถ้าใครเป็นหนี้แล้วมาทำแบบพ่อปลดหนี้ได้แน่นอน เพราะว่าเราขายได้ทุกวัน เราได้รายได้จากที่เราปลูก รายได้ก็เข้ามาทุกวัน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก มีข่า ตะไคร้ มีสระน้ำ มีปลา มีพริก มีกระชาย มีต้นไม้ใหญ่ มีรวม ๆ กัน 30 กว่าอย่างได้ ทำเห็ดฟาง ปลูกเห็ดกินเอง ได้ขายด้วย ได้เงินดี แค่เดือนกว่า ๆ ก็ได้ผลแล้ว แต่ก็ไม่ให้โลภมาก ทำพออยู่พอกิน เหลือกินก็แจกพี่น้อง ไม่ทะเยอทะยาน บางทีก็มีคนมาขอบ้างเราก็ให้เขาไป”

พรมมา สุวะไกว กล่าวว่า “ปลูกสิ่งใดกินได้ รักษาได้ก็ปลูกลงไป แก้โลกร้อน ปลูกต้นไม้ยืนต้น ทุกอย่างที่กินได้”

พ่อคำเดื่อง ภาษี กล่าวว่า “ถ้านั่งคิดดี ๆ 1 ไร่ มีตั้ง 1,600 ตารางเมตร หรือ 16 ล้านตารางเซนติเมตร ซึ่งถ้าค่อย ๆ คิดจะเห็นเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ว่าพื้นที่ดินมหาศาลใน 1 ไร่ จะทำอะไร เรียนรู้กันไป คิดกันไป ทำกันไป ก็จะเห็นชัดเพิ่มขึ้นเรื่อย ผมจะทำเป็นลักษณะหลุม ๆ ไปเป็นแถว มีการปลูก

พืชหลายอย่างในหลุม จะปลูกเหลื่อมเวลากัน ในพื้นหลุมปลูกพวกข่า ผักบุ้ง พริก ปลูกพืชไม่ต้องการแสงมากชอบที่ทึบ ในหลุมผักแต่ละแถวก็ปลูกตะเคียนทองไปด้วย ปลูกมะฮอกกานี ไม้สัก ไม้ยางนา ไม้ประดู่สลับกันไป เมื่อยางนาสูงระดับพริกก็เปลี่ยนปลูกผักบุ้งเป็นพริก ยางนาสูงระดับกล้วยก็ปลูกกล้วย เมื่อรดน้ำผักบุ้ง พริก หรือกล้วย ก็พลอยทำให้ยางนาได้น้ำไปด้วย เมื่อยางนาโตทะลุขึ้นไปก็ย้ายกล้วยไปปลูกที่ดินแปลงถัดไป ปล่อยให้ยางนาโตต่อไป ซึ่งเป็นไม้ยืนต้นกว่าจะโตใหญ่ก็ใช้เวลา 10-20 ปีบ้าง 30-40 ปีบ้าง พอโตเราก็ตัดและก็มีกล้วย มีมะละกอ 2-3 ปี มันก็ตายแล้ว พวกผักไม่นานเราก็เก็บกิน แต่พวกไม้ยืนต้นก็ยังอยู่ มันยังไม่โตแค่ตั้งหลักได้ เราก็ปลูกพวกผักต่าง ๆ หมุนเวียนได้ ถ้าจะเพิ่มมากกว่านี้ ก็เช่น ปล่อยมดแดง เลี้ยงผึ้ง เอาไส้เดือนมาเพาะมาปล่อยให้มันพันเกี่ยวไปในระบบ ด้านข้างก็ปลูกมะละกอปลูกไม้ล้อมมาแทรกเอาไว้ เช่น ไม้เพกา ไม้แดง น้อยหน่า หรือจะล้อมด้วยไม้ประดับก็ได้ ถ้าทึบมากเราก็แต่งกิ่งให้มีแสง การรดน้ำรดทีเดียวก็ได้ประโยชน์ทั้งสองทาง พวกผักก็ช่วยอุ้มน้ำสร้างความชื้นไว้ทางหนึ่ง ประหยัดน้ำ ประหยัดแรงงาน พื้นที่ด้านข้างก็เหลือวางไว้ว่าจะทำเป็นโรงเห็ด บ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ เราสามารถออกแบบให้ 1 ปี มีงานทำทุกวันก็ยังได้ ในอดีตเราถูกทำให้ไม่มีศักดิ์ศรี ไม่มีความภาคภูมิใจ และจะไม่มีวันเชื่อว่าทำเกษตรน้อย ๆ จะอยู่รอดได้อย่างไร เพราะขนาดปลูกอ้อย 200 ไร่ ยังเจ๊ง ทำมากยิ่งจนยิ่งเป็นหนี้ ช่วงนี้สถานการณ์ด้านหนี้สินและความล้มเหลวจากเกษตรเชิงเดี่ยวรุนแรงขึ้น ก็มาคิดว่าจะทำอย่างไรให้คนที่จะหนีจากวงจรอุบาทว์ของเกษตรเคมีได้เห็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น ครั้นจะให้ดูการทำในพื้นที่ขนาดใหญ่บางคนก็ท้อ ทำไม่ไหวแน่ ๆ ก็มาคิดถึงการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ เพราะที่ดิน 1 ไร่ใคร ๆ ก็มี ลงทุนน้อย ใช้เวลาน้อย น้ำก็หาไม่ยากเกินไป และผลที่ได้คุ้มค่า เพราะได้อาหารที่ปลอดภัย ได้ความรู้และปัญญา”

พ่อจันทร์ที ประทุมภา กล่าวว่า “ต้องสำรวจพื้นที่ของเราว่าสิ่งแวดล้อมดีหรือไม่ดี ถ้าสิ่งไหนดีเราควรอนุรักษ์และหวงแหนและพัฒนาให้ดี ๆ ขึ้นไปเรื่อย ๆ ถ้าหากว่าสิ่งแวดล้อมย่ำแย่ไม่ดีก็ควรปรับปรุงแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าน้ำ ป่า ให้อยู่ในสภาพความอุดมสมบูรณ์ปราศจากสารพิษสารเคมีที่มีพิษร้ายแรง การบริหารจัดการที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุดและคุ้มค่ามากที่สุดปลูกพืชหลากหลายชนิด ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผักต่าง ๆ ที่เป็นอาหารหลักและปลูกพืชสมุนไพรใกล้ตัว มีทุกอย่างในที่แค่นิดเดียว แต่ว่ามีของหลากหลายชนิด อันนี้คือตัวชี้วัด เริ่มจากน้อย ๆ แล้วค่อย ๆ ขยายออกไปเรื่อย ๆ ต้องบริหารพื้นที่ของตนเองให้เกิดประโยชน์สูงสุดทุกตารางเมตรทุกตารางนิ้ว อย่าปล่อยให้ว่างให้มันเกิดประโยชน์ดูแลได้ทั่วถึง คือ ปลูกพืชผสมผสานหลากหลายชนิด ให้มันเกิดรายได้ในพื้นที่ของเรา บางคนมีพื้นที่ 1 ไร่ ปลูกกล้วยเต็มหมด 1 ไร่ ผมจะยกตัวอย่างเกษตรประณีตให้เห็น ปลูกกล้วยต้นหนึ่ง มีพริกต้นหนึ่ง มะเขือต้นหนึ่ง ต้นยางนา ข่า ตะไคร้ มีหมดทุกอย่าง รดน้ำอย่างเดียวแต่ได้หมดทุกอย่าง ในอดีตผมเคยมีหนี้สองแสนกว่าบาท หาทางออกไม่เจอ จนได้มาพบพ่อผาย สร้อยสระกลางได้เรียนรู้จากท่าน ท่านสอนให้ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ทำจากง่ายไปหายาก ค่อยเป็นค่อยไป ปรากฏว่าหนี้หมดในเวลา 5 ปี เพราะปีแรกแค่พอกิน ปีที่ 2 เริ่มขยาย ปีที่ 3 ขยายเพิ่ม ปีที่ 4 ขยายเพิ่มอีก ปีที่ 5 ทำเต็มพื้นที่ จึงปลดหนี้ได้จากรายจ่ายที่ลดลงและรายได้ที่ค่อย ๆ เพิ่มขึ้น จนกระทั่งหนี้ 2 แสนกว่าบาทใช้หนี้หมดภายใน 5 ปี ตกปีละ 4 หมื่นกว่าบาท โดยเอามาจากเกษตรประณีต 1 ไร่ มีผลผลิตมากกว่า 75 ชนิด แค่ข่ากับปลาก็ได้ปีละ 30,000 บาทเศษ แล้วที่ยังเหลืออีก 73 ชนิด ที่สำคัญคือ ยิ่งทำยิ่งมีมาก ดินยิ่งดีต้นไม้ยืนต้นยิ่งเจริญเติบโต ปัญญาก็เพิ่มขึ้น เพื่อนสนิทมิตรสหายก็มากขึ้นความสุขก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ มีมะเขือ มีพริก มีต้นยาง มี

ต้นกล้วย มีตะไคร้ เริ่มจากน้อย ๆ แล้วค่อยขยายออกไปเรื่อย ๆ ก่อนที่จะลงมือทำอะไรต้องมีการวางแผนก่อน”

พ่อเชียง ไทยดี กล่าวว่า “ทำให้เต็มไปด้วยต้นไม้ 4 ระดับ ทั้งระดับสูงที่สุด คือ ระดับที่ 4 เช่น ต้นหมาก ต้นมะพร้าว ระดับรองลงมา คือ ระดับ 3 เช่น มะม่วง ส้มโอ ชมพู่ กระท้อน มะเฟือง มะขาม ลำไย ลิ้นจี่ ส้มเขียวหวาน ขนุน กระถิน สะเดา กระโดน ผักติ้ว ชะอม ต้นแต้ ต้นประดู่ ระดับที่ 2 เช่น ละมุด มะนาว ฝรั่ง ทับทิม มะขามเทศ น้อยหน่า มะละกอ กล้วย มะกอกน้ำ มะปราง ผักเม็ก เป็นต้น รวมทั้งระดับต่ำสุดทั้ง ขิง ข่า ตะไคร้ พริก ผักอีตู่(แมงลัก) ต้นกระเจียว เป็นต้น มีความหลากหลายของพันธุ์ไม้นับร้อยชนิด พร้อมด้วยต้นไม้ใหญ่กว่า 1,000 ต้น นอกจากนั้น ยังมีปลาในบ่อนับแสนตัว มีเป็ด ไก่ กบ และหมู ซึ่งอยู่กันอย่างสมดุลและมีความสุข”

พ่อทัศน์ กระยอม กล่าวว่า “ปลูกทุกอย่าง ทีแรกผักบัว(หอม) ผักกาด ผักชี อยู่ในนั้นหมด กล้วย อ้อยสร้อยปลี มีฮอดสระปลา เลี้ยงกบ เลี้ยงหยั่งเรียบมีหมด ทีแรกเฮาก็ต้องก่อขึ้น ก่อจากน้อยไปหาใหญ่ ใช้พื้นที่ให้มันถูก ที่นาก็ทำนา สวนก็ทำสวน ปลูกต้นไม้ ไปเรียนรู้ประสบการณ์ มีความตั้งใจ ปราชญ์ก็บอกว่าพอเสียมขุดได้ก็ปลูกเลย ค่อยทยอยไปเรื่อย ๆ ถ้าเห็นพื้นที่ตรงไหนว่างเจาะลงเลยไม่ต้องให้มันว่าง ต้นไม้ให้ปลูกถี่ ๆ ไว้ละดี”

พ่อบุญเต็ม ชัยลา กล่าวว่า “ต้องมีแบบแผน ขั้นเป็นตอนค่อยลงมือทำได้ ขั้นที่หนึ่งต้องเรียนรู้ตัวเองก่อน ขั้นที่สองเรียนรู้ทรัพยากรที่มีอยู่ เป็นดิน เป็นน้ำ เป็นพืช เป็นสัตว์ เป็นแมลง เป็นภูเขา เป็นทะเล ขั้นที่สามเลือกว่าจะทำอันใดก่อนอันใดหลัง เบิ่ง(ดู)ของเจ้าของให้ออก ต้องวางแผนเป็นขั้นเป็นตอน ขั้นที่สี่ต้องบันทึกจดบัญชี ตราบใดที่เจ้าบ่จดบันทึกบัญชีเจ้าก็จะบ่ฮู้ว่าเจ้าจะขาดทุนหรือกำไรปลูกแตงกวาจักมื้อ(กี่วัน)ได้กินบ่ฮู้(ไม่รู้) ปลูกหมากถั่วค้างจักมื้อได้กินบ่ฮู้ เฮ็ด(ทำ)ต่อเนื่องกันหมดรุ่นนี้เก็บรุ่นนั่นจะเฮ็ดจั่งใด๋ ถ้าเฮาจดไว้เฮาจะฮู้หมด ปลูกหมากแตงกวา 30 มื้อได้กิน หมากถั่วฝักยาว 50 มื้อได้กิน ปลูกข้าวโพด 80 มื้อได้กิน ฮู้จักหมด หมากถั่ว แตงกวาเก็บประมาณครึ่งเดือนก็หมดรุ่น ก็พยายามปลูกไว้ก็จะได้ต่อเลย ความสำเร็จขั้นที่ 5 คือ ความต่อเนื่อง งานทุกอย่าง อย่าขาดความต่อเนื่อง ถ้าเฮามาเริ่มแต่ไร่หนึ่ง เฮาจะบ่ได้จ้าง ปัจจุบันบางคนก็มี 200 ไร่ แต่ว่าเขาก็เริ่มเฮ็ดทีละไร่นั่นล่ะ ถ้าจะเฮ็ด(ทำ)หมดเทื่อเดียว(ครั้งเดียว)นี่มันบ่ได้ ต้องเฮ็ดจากน้อยไปหาหลาย บันไดขั้นแรก ขั้นสอง ขั้นสาม เบิ่ง(ดู)เจ้าของให้ออกว่า นาเจ้าของมีแหล่งน้ำไป่(หรือยัง?) ถ้าบ่มีแหล่งน้ำให้เฮ็ดแหล่งน้ำก่อน แล้วแหล่งน้ำจะปลูกหยั่ง(อะไร) หรือจะเลี้ยงสัตว์ ต้องวางแผนเป็นขั้นเป็นตอน”

พ่อผอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “ผมมาเฮ็ดหนึ่งตารางเมตร คือ กว้างเมตรยาวเมตร ขุดลุมลงไปเอากล้วยมาปลูก แล้วเอาไม้สี่ต้นมาปลูกไม้หยั่ง(อะไร)ก็ได้ไม้ป่าก็ได้ ปลูกหลาย ๆ อย่างทั้งพืชกินใบ กินผล กินหัว แล้วผมมาเฮ็ดป่าสมุนไพรใส่กันได้ เฮ็ดไร่เดียวจะต้องมีอยู่มีกินใน 5 คน ในครอบครัวนี้จะต้องสามารถเลี้ยงครอบครัวได้ บ่ต้องมีมากเริ่มจากไร่เดียวไป 2 ไร่ 3 ไร่ ก็ค่อยว่ากันไป แต่ถ้าไม่มี 1 ไร่ จริง ๆ ขอให้มีครึ่งไร่หรือถ้าไม่มีครึ่งไร่ก็ขอให้มี 1 งาน แค่ 100 ตารางวาอยู่ได้ อะไรกินได้เอามาปลูก เอามาเลี้ยงตามกำลังของตนที่จะทำได้ ไม่นานก็มีผัก ผลไม้ ปู ปลา กุ้ง หอย ให้กินโดยไม่ได้ซื้อหาเหมือนแต่ก่อน เหลือกินได้แจกญาติมิตรสหาย ได้ขายมีเงินออมไม่มีหนี้ มีอาหารอุดมสมบูรณ์ มีความสุข ครอบครัวอบอุ่น ปลาบ่ต้องเลี้ยงหลายเลี้ยงพอกิน แจกพี่น้อง เหลือก็ขาย ปลูกทุกอย่างที่กินได้ แล้วกินทุกอย่างที่ปลูก”

พ่อผาย สร้อยสระกลาง กล่าวว่า “เฮาเฮ็ดให้มันมีทุกอย่าง มีต่ำ มีใต้พื้น ใต้พื้นก็เป็นมัน ดอกกระเจียว มันสาคู ถ้าสูงขึ้นมาหน่อยก็น้อยหน่า บักสีดา(ฝรั่ง) ให้มีครบทุกอย่าง ปลูกข่า ขิง ตะไคร้ น้อยหน่า ละมุด เลี้ยงไก่ วัว ควาย ทั้งพืชผักสวนครัว ไม้ยืนต้น ให้มันมีหมดทุกอย่าง ปลูกพืชเริ่มต้นเราก็ต้องคิดก่อนว่าใน 1 ไร่ แบบประณีตของเราจะมีอะไรถึงดีที่สุด เริ่มต้นควรจะปลูกต้นไม้ก่อนเพื่อให้เป็นร่มอย่างเช่น ผักหวาน กระชาย กระบุก ฯลฯ จัดที่สำหรับไม้เลื้อย ไม้เถาวัลย์ ไม้พุ่มเช่น ย่านาง ชะพลู ฯลฯ มีผักที่ผิวดิน ผักกินหัวกินรากที่อยู่ใต้ดิน ปลูกหมุนเวียนกันไป ในแปลงของผมเองก็จะมีผักปลูกหมุนเวียนกันไป ต้องดูการปลูกผักที่เหมาะสมในแต่ละฤดูกาลและพื้นที่ ฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาวปลูกอะไรจะดีในการเลี้ยงสัตว์ก็ต้องไม่มีผลกับสิ่งที่ปลูกผมก็จะเลี้ยงไก่ เลี้ยงหมู เลี้ยงวัว แล้วก็เลี้ยงปลาในสระน้ำ ตรงนี้นอกจากบริโภคและใช้สอยเองแล้ว หากต้องการขายเพื่อลดหนี้ด้วยก็ต้องดูว่าอะไรที่ราคาดีพอที่เราจะมีรายได้มาหมุนเวียนบ้าง การดูแลต้นไม้ สัตว์ น้ำ ให้มีความอยู่ดี จัดการให้อยู่ในความเป็นระเบียบ สะอาด การจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด”

พิทูรย์ กลางสาทร กล่าวว่า “สิ่งแวดล้อมมีอยู่ 2 อย่าง คือ หนึ่งสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต เราควรรักษาไม่ฆ่าหรือทำลายเราควรอนุรักษ์ สองสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต เราควรจัดให้เป็นระเบียบ หมั่นดูแลสม่ำเสมอ”

ภาณุวัฒน์ นิลพุดซา กล่าวว่า “ทำพื้นที่และสิ่งที่เรามีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด”

มณี มาระแสง กล่าวว่า “ปลูกได้หมดทุกแนว นับแต่ไม้ยืนต้นขึ้นไป มีมะเขือ พริก หมากแฟงแตง ส่วนมากผมก็ปลูกต้นไม้ยืนต้นรอบนอก ตรงกลางมีสระ ปลูกข่า ตะไคร้ ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก บ่เอาหลาย 6 อย่างก็พอ อย่างละ 9 ต้น มีกล้วย มะม่วง พริก มะเขือ ตะไคร้ เราสามารถปรับชนิดได้ ไม้ยืนต้นเราปลูกรอบนอกไว้เป็นรั้ว ปลูกพืช 3 ระดับ คือ ระดับหัวก็คือใต้ดินเป็นพวกข่า บนดินก็เป็นพวกผัก ระดับสูงขึ้นมา แม่นหมากเขียบ(น้อยหน่า) มะม่วงไป ที่สูงขึ้นไปจะเป็นไม้ยืนต้น ไม้ยืนต้นเป็นบำนาญชีวิต”

มอญไข่ วุฒามนตรี กล่าวว่า “ไม่ทำลายธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม”

มะลิวัลย์ จินสีดา กล่าวว่า “ปลูกต้นไม้ให้มาก ไม้ยืนต้น เป็นประดู่ มะม่วง ยางนา มะข่าสะเดา มะข่าแต้ ต้นแดง”

ไมตรี พร้อมเพรียง กล่าวว่า “มันเป็นการจัดการบริหารพื้นที่ที่เขาบอกว่า เดินทีละก้าว กินข้าวทีละคำ คือ เราเริ่มจากจุดเล็ก ๆ ให้มองเห็นภาพก่อน เราบริหารจัดการ อันนี้ปลูกตรงนั้น อันนั้นปลูกตรงนี้ เราต้องทำจากง่าย ๆ ไปหายาก”

รัตน์ปราณี กรมไทยสงค์ กล่าวว่า “มีทุกอย่างบ่ว่าต้นไม้ยืนต้น อาหารการกิน ปลูกแตงโม บักอึ(ฟักทอง) การปลูกก็ง่าย ๆ ใช้พื้นที่บ่หลายในจำนวนจำกัด ปลูกไม้ยืนต้น ปลูกกล้วยลงไปก่อนหยอดผักบุ้งตาม เก็บผักบุ้งหมดก็หยอดแนวอื่นลงไป ครบ 1 ปี ได้กินอีกคือกล้วย อีก 2 ปีในอนาคตต้นไม้ใหญ่ ก็เพาะเห็ดได้ เน้นเรื่องอาหารการกิน เรื่องธรรมชาติ ความสมดุล การปลูกพืช แล้วต้นไม้ให้เฮามีหลักประกันที่จะทำให้อยู่ได้”

วโรดม แสงแก้ว กล่าวว่า “วางแปลนของธรรมชาติให้อยู่ร่วมกันแบบเหมาะสมแล้วพึ่งพาซึ่งกันและกัน ให้อยู่แบบร่มรื่นน่าอาศัย”

วิชิต ประทุมภา กล่าวว่า “จัดการพื้นที่ของตัวเองให้เกิดประโยชน์สูงสุด ปลูกทุกอย่างที่เรากินและจัดการให้เป็นระเบียบ กินทุกอย่างที่ปลูก ถึงแม้จะเป็นเนื้อที่น้อย ๆ ถ้าเฮาบ่ปลูกมันแล้ง ก็เอา

ฟางมาปิดไว้ มันจะเฮ็ดให้ดินชุ่มชื้น นี่คือการแก้ไขปัญหาในหน้าแล้ง มันก็มีอยู่มีกิน มันก็อุดมสมบูรณ์ มันจะแห้งแล้งมันก็บ่แห้งแล้ง มันเป็นความสุขทางใจหาบ่ได้อีกแล้ว”

ศักดิ์ชัย ทองดี กล่าวว่า “เราต้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ให้สิ่งแวดล้อมดี มีป่าอุดมสมบูรณ์”

ศักรินทร์ ภาษี กล่าวว่า “การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และอาจจะเกิดมูลค่าควบคู่ด้วย รวมถึงการค้นคว้าหาความรู้จากความหลากหลายที่มีอยู่เดิมด้วย”

ศิรยา ใจทน กล่าวว่า “เราใช้พื้นที่น้อย ใช้ทุนน้อย ดูแลรักษาง่าย เป็นการทำการเกษตรแบบใช้พื้นที่น้อย แต่ปลูกได้หลายอย่าง ลดการจ่ายเงินแบบสุรุ่ยสุร่าย มีผักกินแบบปลอดภัย เรามีพื้นที่น้อยแต่มีพืชหลากหลายให้เราได้กินได้ใช้”

สกุล แก้วเลื่อน กล่าวว่า “การดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ และการเพิ่มเติมในสิ่งที่ขาดหายไป พัฒนาให้ดีขึ้นและคงไว้ให้นานตลอดไป ต้องทำให้สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ ป่า สัตว์ ไม่ให้น้ำ ดิน เสีย ไม่ให้น้ำเน่าเสีย ไม่ให้ป่าเสื่อมโทรม สัตว์ก็คงให้อยู่อย่างสมดุล”

สง่า จันทร์คีรี กล่าวว่า “ปลูกบักกอกฝรั่ง ข่า ตะไคร้ หลายอย่าง เฮ็ดหนึ่งไร่ให้มันแคบเข้า มันจะได้ปลูกได้หลาย ๆ อย่าง เฮากินอันใดก็ปลูกอันนั่นลงไป ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่เฮาปลูก”

สมใจ พลพันธ์ กล่าวว่า “ปลูกหอม กระเทียม พริก มะเขือ มะนาว ใช้ประโยชน์พื้นที่ให้คุ้ม บ่ต้องเฮ็ดหลาย เฮ็ดพออยู่พอกิน ค่อยเฮ็ดค่อยไป เฮ็ดเท่าแฮงเจ้าของมี เฮ็ดจากน้อยไปหาใหญ่ ก็เริ่มคิดว่ามื้อนี้(วันนี้) จะเอาแปลงหนึ่ง หรือว่าปีนี้จะเฮ็ดสิบแปลงหรือต้นไม้สิบต้น ปีหน้าห้าต้น ปีนี้เฮ็ดสิบแปลงไหว น้ำก็พอ เฮ็ดเพิ่มอีกสิบแปลงขยายไปอีก เฮ็ดได้อยู่ลองแล้วสบายซ่ำนี้(แค่นี้) ยังแข็งแรงอยู่”

สมบุญ สาลาด กล่าวว่า “ต้องรู้จักการบริหารที่ดินของตน และพืชผลในพื้นที่ตน ไม่เผาฟาง ทำปุ๋ยใช้เอง”

สมพงษ์ บาลไธสง กล่าวว่า “อนุรักษ์แหล่งน้ำ ไม่ใช้ปุ๋ยยาฆ่าแมลง หลีกเลี่ยงอาหารที่มีสารพิษเจือปน ไม่ปล่อยน้ำและของเสียลงแม่น้ำลำคลอง บำรุงรักษาป่า”

สมหมาย สารางคำ กล่าวว่า “การรักษาไว้ เช่น ต้นไม้แหล่งน้ำ สัตว์ต่าง ๆ ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง ทำปุ๋ยใช้เอง เช่น ปุ๋ยหมัก หรือน้ำหมัก”

สวัสดิ์ โชติไธสง กล่าวว่า “รู้จักการปลูกต้นไม้ ปลูกพืช แต่ก่อนผมปลูกบ่ให้หนาป่านนี้ผมกลัวมันหงำ(ข่ม) กัน ไปอบรมพอไปเห็นของพ่อคำเดื่อง ภาษี ปลูกหนากันไว้ ถี่กันไว้ ยิ่งดี ไปดูของพ่อผายสร้อยสระกลาง ก็มาเริ่มขุดบ่อ ก็เลยได้ปลูกต้นมะม่วง ไม้ไผ่ตงก็เอามาเพาะมาปลูก”

สัน สีพี กล่าวว่า “มีการปลูกต้นไม้ในแปลงให้เป็นระบบนิเวศในแปลงเกษตรประณีต”

สันติธร สำรวมรัมย์ กล่าวว่า “ทำให้มาก ทำให้มีคุณภาพ ทำให้ดีขึ้น เป็นระบบแบบพึ่งพาอาศัยของสิ่งมีชีวิต คือ การให้ความสำคัญกับสิ่งมีชีวิตที่อยู่รอบตัวและทำให้มีคุณภาพอย่างมีระเบียบแบบแผน”

สายทอง เกสกุล กล่าวว่า “ต้นไม้มันก็โตทุกวัน ๆ อันนี้คือสิ่งที่ภูมิใจมากที่สุด ต้นไม้มันก็ค่อยโต ๆ เราก็ได้มีต้นไม้เหลือไว้ให้ลูกหลาน มันเป็นมรดก เราอยากกินอะไรเราก็ได้กิน ในสวนมีทุกอย่าง มีพืชผัก สมุนไพร มีปลา ต้องการกินเวลาใดก็ได้ มีอาหารครบ เราปลูกพืชต้องให้มี 4 ระดับ ระดับสูง

พวกมะพร้าว หมาก ลงมาก็มะนาว ลงมาก็พวกกินใบ ลงมาก็ข่า ขิงพวกใต้ดิน เราจะลงไม้ยืนต้นไม้ผล ไม้กินใบ แล้วก็พืชผักสวนครัว”

สุนิจ กระยอม กล่าวว่า “การทำให้สิ่งแวดล้อมเกิดประโยชน์สูงสุด โดยจัดการตามหมวดหมู่เป็นประเภท เช่น สิ่งแวดล้อมที่ใช้แล้วหมดไปก็ต้องใช้อย่างประหยัด สิ่งที่ใช้แล้วปลูกทดแทนได้ก็ปลูกเพิ่มมากขึ้นและมีการพัฒนาสายพันธุ์ให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด”

สุพิน สมทา กล่าวว่า “เฮาเฮ็ดมื้อละนิดละน้อยเอา เฮ็ดไปเรื่อย ๆ การเฮ็ดงานนี่คือ การก้าวขึ้นบันได ก้าวไปทีละก้าว เฮาเฮ็ดทีละน้อยไปหาหลาย มันจะหลายไปเรื่อย ๆ”

สุภาพ เกิดศักดิ์ ณ แวงน้อย กล่าวว่า “พัฒนาให้เกิดความหลากหลายในด้านธรรมชาติ เพราะเป็นสิ่งที่เราจะพึ่งพาได้”

สุรพงษ์ ด่านซ้าย กล่าวว่า “ทำให้สิ่งแวดล้อมดี มีประโยชน์ต่อมนุษย์สัตว์และพืชชนิดต่าง ๆ”

สุรัตน์ วันวาลย์ กล่าวว่า “การพัฒนาให้ดินดีขึ้น หาปุ๋ยมารองพื้นที่ดินให้ปรับสภาพให้คืนกลับมาดีขึ้น”

สุริยกร ศรีชิน กล่าวว่า “ไม่ต้องใช้พื้นที่มาก แต่สามารถปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ได้อย่างหลากหลาย เช่น ภายในพื้นที่ 1 ไร่ สามารถขุดสระหรือเจาะบ่อบาดาล ทำให้มีน้ำใช้ในการปลูกพืชไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย สมุนไพร พืชผัก เลี้ยง วัว เป็ด ไก่ กบ จิ้งหรีด ไว้เป็นอาหารในครอบครัว รวมทั้งเป็นรายได้ ซึ่งต้องอาศัย ความขยัน อดทน อดออม เอาใจใส่”

สุวลี ภาษี กล่าวว่า “การสร้างความสมดุลของธรรมชาติให้กลับคืนมาเกื้อกูลกัน มีวัฒนธรรมและประเพณี ธรรม คือ ธรรมชาติ เราคือตัวทำ ธรรมะคือตัวเราได้รักษาธรรมชาติ ธรรมชาติที่เราพึ่งมีปัจจัย 4 อยู่แล้ว คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ฉะนั้น การกระทำของเราในวันนี้ต้องทำโดยคิดถึงหลักธรรมของเรา ถ้าเราทำลายธรรมชาติเราก็ทำลายตัวช่วยที่เป็นที่พึ่ง เกษตรประณีตคือเฮ็ดให้ละเอียดกว่าเก่า เฮ็ดให้มันหลากหลายกว่าเก่า เฮ็ดในเนื้อที่ที่จำกัด เช่น กล้วยหลุมหนึ่งกว่าจะได้กินกล้วยคุณปลูกพริกมะเขือปลูกผักนำกล้วยในหลุมเดียวกัน เฮ็ดให้ละเอียดให้ประณีตมีน้ำขันเดียวรดได้ทุกอย่างทุกแนวเลย ปุ๋ยใส่กอเดียวคุณได้กินทั้งกล้วย พริก มะเขือ ต้นไม้ยืนต้น ไม้มันก็เกื้อกูลกันอาศัยกัน ถ้าคุณเฮ็ดอย่างเดียวแมลงมาตูมเดียวหายหมดเลย อาศัยเฮ็ดหลาย ๆ มันก็มองบ่เห็น จากนั้นเฮาจั่งค่อยขยายออกไปเรื่อย ๆ คือ ให้เฮาเฮ็ดบ่เกินโต ให้เฮามั่นใจ เฮ็ดไปนำเรียนรู้ไปนำ(ด้วย)”

สุวัฒนชัย จำปามูล กล่าวว่า “เป็นตัวอย่างเป็นแบบอย่างว่าใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นวิธีทำจากเล็กไปหาใหญ่ จะเห็นว่ามีความหลากหลายในการปลูกรวมกัน ได้เห็นไม้ผลไม้ยืนต้นและสมุนไพรอยู่รวมกัน ทำให้มีความอยากได้ความอยากเป็นเจ้าของ และเป็นการขยายพันธุ์พืชไปในตัว เพราะทุกคนเห็นแล้วอยากปลูก ตอนแรกผมไม่เชื่อว่าทำเกษตรแล้วจะทำให้คนมีกินได้ ผมใช้วิธีการปลูกผักหวานในกิ่งมะม่วง ผมจะเอาเชื้อผักหวานใส่ วิชาปรับดินปลูกแปลงผักถาวรผมได้จากปราชญ์คำเดื่อง (พ่อคำเดื่อง ภาษี) แปลงผักถาวรจะทำ 1 เมตร เราก็ทำ 60 เซ็น 50 เซ็น 1 ตารางเมตร ใครจะปลูกผักหวานโตเร็วขุดเลย 1 ตารางเมตร หมายความว่า ปลูกใส่ต้นมะม่วง ใส่กิ่งไม้ที่ผุต่าง ๆ ตัดกิ่งไม้ลงหลุม กิ่งใหญ่ลงล่างกิ่งเล็กอยู่บนแล้วคลุมด้วยฟาง อินทรีย์ใบไม้ต่าง ๆ เอาลงเลยอัดให้แน่นปุ๋ยชีวภาพดินร่วน ตรงนี้ไม่ใช่แค่ผักหวาน เราปลูกผักหวาน 4 ต้น ได้ไม้ยืนต้น 2 ต้น ในหลุม

เดียวกัน ตัดกิ่งมะม่วงลงหลุมก็ปลูกกับต้นมะม่วงได้ ต้นนุ่นยิ่งดี ต้นมะพร้าวยิ่งดีสับ ๆ ใส่ลงดิน นี่คือการแก้ปัญหาดินน้อย ปุ๋ยคอกน้อย อินทรีย์ที่ให้จุลินทรีย์แข็งแรงที่สุดคือผัก น้ำชีวภาพเราได้สูตรแล้ว มารดต้นผัก ทิ้งไว้ 7 วัน 15 วัน พรวนดินแล้วค่อยปลูก ผมนั่งดูต้นไม้ ดูหนอน ดูผัก มานั่งคิดว่าหลงทางมาตั้งนาน 1 ไร่ มันก็เยอะแยะ ขั้นแรกคือมองดินก็มีสระ มีกุ้ง มีหอย มีปลา มีผักสวนครัว ปลูกทุกอย่าง แล้วก็มองฟ้า ไม้ที่ประจำชีวิตปลูกหมดแล้วก็ไม่อดไม่อยาก แล้วยั่งยืนด้วย”

ไสว พากุดแร่ กล่าวว่า “บ่เฮ็ดหลาย แต่ว่าเฮ็ดที่น้อยได้เนื้อหลาย ปลูกทุกสิ่งทุกอย่างในนั่น ผมปลูกกล้วยหลุมเดียวมันมีในนั่นหลายอย่าง เอาให้มันมีความหลากหลาย”

หนูเคน กุลสวรรณ์ กล่าวว่า “ให้ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ทดลองไปนำ แก้ไขปัญหาไปนำแนวทางที่เฮ็ดไปมันขาดทุน มันก็เริ่มต้นใหม่ยาก ถ้ามันดีเฮาจั่งลงทุนเพิ่ม”

หนูนิล สำรวมรัมย์ กล่าวว่า “สิ่งที่อยู่รอบกาย สิ่งที่เราพึ่งพาอาศัย ต้องรักษาให้เป็นทรัพย์เอาไว้ ทรัพย์ คือ ทรัพยากรของชาติ เราต้องรักษาผืนแผ่นดิน เพราะเป็นที่อยู่ของเรา ศาสนา ทรัพยากรของชาติไม่ใช่ของใคร มีที่ทำกินเราก็ต้องทำให้เกิดประโยชน์แก่ครอบครัวของเรา คุณของแผ่นดินเป็นคุณอเนกอนันต์ ถ้าวันไหนเราไม่เห็นคุณค่าของคุณแผ่นดินมันจะเกิดโทษมหันต์ มหันต์ภัย วาตภัย อุทกภัย อัคคีภัย ซึ่งมันจะเกิด 4 อย่าง โดยที่ไม่มีทางแก้ไขเลย เพราะฉะนั้นเราต้องรู้ตัว ขอให้ทำดีอย่าทำร้ายธรรมชาติ”

หนูพลอย จูมเกต กล่าวว่า “การจัดการน้ำ การจัดการดิน และการจัดการขยะในบริเวณบ้านหรือที่อาศัยของเราการจัดการพื้นที่ที่ทำการเกษตรให้หลากหลาย และผสมผสานทุกอย่างลงพื้นที่ ปลูกพริก ปลูกมะเขือ ปลูกตะไคร้ ปลูกผักกาด จัดสรรเนื้อที่ให้เป็นสัดส่วนจนลงตัว”

หนูรัก อินทวงศ์ กล่าวว่า “การปลูกพืชสมุนไพร ปลูกไม้ยืนต้น ปลูกพริก มะเขือ ใส่ข้าง ๆ ต้นไม้ใหญ่และปลูกพืชอีกหลากหลายชนิด ผักสวนครัวปลูกในกระถางรอบบริเวณบ้าน ทำจากเล็กไปหาใหญ่พึ่งพาตนเองให้ได้ ตามความเหมาะสมของพื้นที่ตนเอง”

อารักษ์ ภาษี กล่าวว่า “บ่ต้องเฮ็ดหลาย เฮ็ดไปทีละนิดละน้อย ค่อย ๆ เฮ็ดไป อย่าเกินโตเจ้าของ เฮ็ดซ่ำแฮงเจ้าของมี(ทำแค่แรงตัวเองมี) เริ่มเฮ็ดจากน้อยไปหาใหญ่”

อำนวย ศรีคล้าย กล่าวว่า “จัดการน้ำ การปลูกพืชผักต้องดูสภาพเหมาะสม พืชพันธุ์ที่ปลูกน้ำน้อยต้องระยะสั้น เช่น หลังฤดูทำนาควรปลูกถั่วไม่ใช่ข้าว เพราะใช้น้ำมาก ควรปลูกพืชตระกูลถั่ว ดินที่ปลูกก็ต้องดูโครงสร้างดินก่อน จัดการวางแผนการทำงาน ใช้ระยะเวลาจัดการธรรมชาติให้สมดุลกันปลูกผักปลอดสาร สัตว์ใต้ดินได้อาศัยและเกื้อกูลกัน เลี้ยงสัตว์ก็ได้มูลสัตว์มาใส่พืชผักได้ ปลูกไม้ยืนต้น สลับไม้ล้มลุกและสวน นำผลไม้มาทำน้ำหมักชีวภาพ พืชผักก็มาทำน้ำหมักชีวภาพได้เร่งธาตุหลักและธาตุรอง”

อำพร มาลัยศรี กล่าวว่า “เฮาเฮ็ดไปเรื่อย ๆ ถ้าเฮาเฮ็ดจากใหญ่ไปเลยมันจะลงทุนเกินโต ไม่มีความพอประมาณ เฮาก็เริ่มเฮ็ดไปเรื่อย ๆ ตามแฮงเฮาไป เฮ็ดตามศักยภาพเฮา”

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 1 สรุปได้ว่า แม้ว่าที่เราทำอยู่จะเป็นเนื้อที่เพียงน้อยนิด แต่ก็เป็นความพอเพียงในตัวของเราเอง ถ้าเราทำมากกว่านั้นก็จะไม่มีแรงทำ การลงทุนก็จะสูง จึงควรทำตามกำลังที่ตัวเองมี ค่อย ๆ ทำไป ค่อยทำค่อยก่อขึ้น จากน้อยไปหามาก

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 2 สรุปได้ว่า ต้องใช้พื้นที่ให้ถูก ที่นาก็ทำนา สวนก็ทำสวน ส่วนที่สูงก็ปลูกต้นไม้ ทำไปได้เรียนรู้ได้ประสบการณ์ เรามีความตั้งใจ ปลูกทุกอย่างที่เรากิน ที่สำคัญคือจะต้องปลูกทุกวัน ทำงานทุกวัน เรียนรู้ทุกวัน

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 5 สรุปได้ว่า ค่อย ๆ ทำ ไม่ต้องทำเยอะ ทำแต่น้อยไปหาใหญ่ อย่าทำใหญ่แบบทันทีทันใด หรือไม่ทำแบบครั้งเดียว ทำให้มีทุกอย่าง ปลูกเท่าที่ตัวเองมีแรงทำ ค่อย ๆ ปลูก ค่อย ๆ เลี้ยง

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 11 สรุปได้ว่า เราควรมีความรู้ในเรื่องของต้นไม้ว่า ไม้ใหญ่มีขนาดไหน ไม้เล็กมีขนาดไหน เรื่องของการวางแผนการบริหารจัดการพื้นที่ให้คุ้มค่าทุกตารางนิ้ว ทั้งใต้ดิน บนดิน และบนอากาศ โดยใต้ดินใช้ประโยชน์จากพืชกินหัว บนดินเป็นพืชผักสวนครัว ส่วนบนอากาศเป็นไม้เลื้อย ไม้ผล ช่วยสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ลดความเสี่ยงที่จะเกิดกับโรคพืช แมลง ด้วยการปลูกทุกอย่างที่กินทำให้การทำเกษตรใช้พื้นที่ได้คุ้มค่า เพื่อสร้างผลผลิตให้เกิดขึ้นในทุกระดับ โดยไม่จำกัดพื้นที่ในการทำเกษตร การเรียนรู้เกี่ยวกับการปลูกต้นไม้ ปลูกต้นไม้แบบไหนที่โตเร็ว เช่น ไม้ประดู่แดง ไม้ยูคา ปราชญ์ชาวบ้านบอกว่าไม้ที่โตเร็วคือไม้ที่ปลูกเร็ว ให้ต้นไม้ที่ปลูกเองกับต้นไม้ที่อนุรักษ์ไว้อยู่ร่วมกัน เป็นการสร้างป่าให้ธรรมชาติ คือ การเอาพันธุ์ไม้หลากหลายมาปลูก เพราะปกติไม้แบบใดแบบหนึ่งมันเกิดเองในร่มในธรรมชาติอยู่แล้ว เราก็สามารถหาพันธุ์ไม้ชนิดอื่น ๆ มาปลูกเพิ่ม อนุรักษ์ดินและไม้ยืนต้นให้มีความอุดมสมบูรณ์ และเมื่อต้นไม้ที่เราปลูกมีผลผลิต เราก็สามารถเก็บผลผลิตได้

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 12 สรุปได้ว่า ทำการเกษตรให้หลากหลายโดยระหว่างต้นกล้วยแต่ละต้นหาไม้ยืนต้นที่หลากหลายทั้งผัก เช่น ขี้เหล็ก สะเดา ผักติ้ว ไม้ยืนต้นที่เป็นผลไม้ เช่น กะท้อน ขนุน มะขาม และไม้ยืนต้นที่เป็นไม้ใช้สอย เช่น ประดู่ มะค่า แดง จิก กุง เป็นต้น สลับกัน การทำเช่นนี้นอกจากป้องกันโรคได้แล้ว ยังช่วยให้ได้ผลผลิตระยะสั้น ระยะปานกลาง ระยะยาว ไม่ต้องลงทุนเพาะพันธุ์กล้วย ยังสามารถทำปุ๋ยชีวภาพใช้เองช่วยลดรายจ่ายในครัวเรือน ส่วนเมล็ดพันธุ์ไม้ยืนต้น สามารถเอาเมล็ดพันธุ์จากไม้ยืนต้นในพื้นที่ที่สวยและแข็งแรงมาเพาะกล้าไม้ไปปลูก ทำให้ไม่เสียเงินซื้อพันธุ์ไม้ เหลือขายก็ใช้วิธีเอาพันธุ์ดีมาต่อกิ่งหรือติดตาหรือเปลี่ยนยอดกับต้นตอ ในที่สุดก็ได้ผลผลิตพันธุ์ดีไว้รับประทานเหลือขาย รวมทั้งได้เนื้อไม้เป็นบำนาญชีวิตในระยะยาว ทำให้ได้กินหรืออย่างน้อยก็ไม่ได้ซื้อ หากกินไม่หมดก็มาแลกเปลี่ยนกัน ทำให้ไม่มีรายจ่ายหรือลดรายจ่ายได้ค่อนข้างมาก

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 18 สรุปได้ว่า การใช้ปุ๋ยชีวภาพนอกจากจะช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายแล้ว ยังให้ผลผลิตที่ดีกว่าสารเคมีแถมยังปลอดภัยต่อสุขภาพ เช่น การใช้มูลวัวผ่านกระบวนการชีวภาพ เป็นต้น กระบวนการชีวภาพในที่นี้ คือ การหมักและพัฒนาไปเรื่อย ๆ มีการใช้เศษอาหาร กากน้ำตาล น้ำมะพร้าว น้ำซาวข้าว หรือหมักหอยเชอรี่แต่ค่อนข้างมีกลิ่นเหม็น ส่วนการปลูก คือ ขุดหลุมราดน้ำปุ๋ยหมักทิ้งไว้ 3-4 วันแล้วค่อยปลูก ถ้าปลูกเลยก๊าซชีวภาพจะทำให้ดินร้อน ก่อนปลูกก็แช่เมล็ดพืชไว้ก่อน 3-4 วันให้เมล็ดพืชได้รับสารอาหารก่อนจะได้สมบูรณ์ปลูกง่ายโตเร็วขึ้น สำหรับเมล็ดพืชแช่ได้ทุกชนิดก่อนปลูก อัตราน้ำหมักครึ่งแก้วกับน้ำ 20 ลิตร นอกจาก ใช้กับพืชแล้วยังมีการทำน้ำชีวภาพเพื่อสุขภาพภายในครัวเรือนด้วย เช่น การทำฮอร์โมนไข่ซึ่งมีส่วนผสม คือ ไข่ไก่ น้ำผึ้ง นมเปรี้ยว แป้งข้าวหมาก ปั่นรวมกันเก็บใส่ขวดที่เป็นแก้วแช่ไว้ในตู้เย็น 1 เดือน เอาออกมากินได้ครั้งละ

1 ช้อนชา ถ้าต้องการลดความอ้วนกินตอนเช้าก่อนอาหารตามด้วยน้ำ 5 แก้ว ถ้าอยากอ้วนกินหลังอาหาร ถ้ามีโรคประจำตัว เช่น ภูมิแพ้ โรคหอบ แน่นหน้าอกให้กิน 2 เวลา หรือจะทำน้ำคลอโรฟิลล์มะละกอ วิธีการง่าย ๆ ใช้มะละกอปลอดสารพิษปลอกแล้วหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ต้ม สามารถกินต่างน้ำได้ ถือเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ใช้ความหลากหลายทางชีวภาพให้เกิดประโยชน์ในชีวิตได้เป็นอย่างดี

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 1 ที่ประชุมได้สรุปแนวคิดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ เอาไว้ว่า เป็นการพัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่าและมูลค่า ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การพัฒนาผลผลิตให้มีคุณค่ามากกว่าเดิมมีความมั่นคงทางคุณภาพ สร้างคุณค่าของทรัพยากรให้มีคุณค่าในตัวของมันเองมีประโยชน์หลากหลายและยั่งยืน รักษาดินให้ได้เข้าใจดินให้ถึงอนุรักษ์ดิน น้ำ สิ่งแวดล้อม ดิน ปัจจัย 4 สามารถส่งต่อให้ลูกหลานได้เป็นการวิ่งผลัดชีวิต มีความมั่นคงด้านอาหาร มีความปลอดภัยในชีวิต ลดช่องว่าง มีกัลยาณมิตร

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 2 ที่ประชุมได้สรุปแนวคิดความหลากหลายทางชีวภาพไว้ว่า เป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พัฒนาปรับปรุงสิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุล มีความมั่นคงทางด้านอาหาร สร้างความความสมบูรณ์ พัฒนา ปรับปรุงสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดประโยชน์เหมาะสมกับการดำรงชีวิต เช่น พัฒนาแหล่งน้ำ ปลูกต้นไม้ ไม่ใช้สารเคมี เป็นต้น การจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น ดิน มนุษย์ น้ำ ลม ไฟ ป่า สัตว์ เป็นต้น

เกษตรประณีต เป็นการสร้างความสมดุลให้กับธรรมชาติ ด้วยการเริ่มต้นจากการสร้างแหล่งน้ำให้พอเพียงในการทำเกษตร หันมาบำรุงดินด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และน้ำหมักชีวภาพ การปลูกพืชตระกูลถั่วการอนุรักษ์ไส้เดือนดินด้วยการงดเผา งดใช้สารเคมี สร้างความหลากหลายทางชีวภาพด้วยการปลูกไม้ยืนต้นที่เป็นผัก ผลไม้ ไม้ใช้สอย และสมุนไพรพันธุ์พื้นเมืองที่หลากหลาย ช่วยทำให้สัตว์เลี้ยงและสัตว์ตามธรรมชาติมาอาศัยช่วยทำให้ระบบนิเวศดีขึ้นเรื่อย ๆ (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550ค, หน้า 19-20) ถือเป็นความพยายามของปราชญ์ชาวบ้านที่มุ่งมั่นทำเกษตรผสมผสานบนพื้นที่เล็ก ๆ จาก 1 ไร่ไปหาพื้นที่ใหญ่ ๆ ทำจากง่ายไปหายาก บนพื้นฐานของการพึ่งพาตนเอง ปลูกทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูก เพื่อกลับสู่วิถีชีวิตแบบพอเพียงมีความสุขอย่างเรียบง่ายแต่ยั่งยืน (ศูนย์ประสานงานเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น, 2551, หน้า 5) ส่งผลให้เกษตรกรคิดได้และทำเป็นหันกลับมาทำอยู่ทำกิน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินได้แจกทำให้มีเพื่อน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงินและมีสุขภาวะที่ดี ได้กินอาหารปลอดสารพิษที่หลากหลาย อยู่ในร่มเงาของต้นไม้ยืนต้น ชีวิตจึงดีวันดีคืน โดยเริ่มจากง่ายไปยาก ปลูกต้นที่อยากทดลองปลูกแทรกลงไปค่อย ๆ ทำจากเล็กไปใหญ่ จาก 1 ไร่ ขยายเป็น 2 ไร่ 3 ไร่ 4 ไร่ จนเต็มพื้นที่ (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 6-7)

อย่างไรก็ตาม ในการทำงานควรมีการบริหารจัดการและวางแผน ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน เจ้าของพื้นที่ควรออกแบบให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง ควรมีแผนการปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายอย่างเป็นระบบ ทั้งในด้านองค์ความรู้และพันธุ์ไม้ (ค้ำคูณ, 2550, หน้า 10-11) ซึ่งการทำเกษตรประณีต ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ มีแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตชีวา ช่วยให้ได้คิดจนคิดได้ ช่วยให้ทดลองทำตามที่คิด จนทำได้ รู้จักการวางแผนและเกิดการวิจัยและพัฒนาค้นหาคำตอบในทุกเรื่องที่เป็นเรื่องใกล้ตัว ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยและพัฒนาที่กินได้ ใช้ได้ ว่าพอกินหรือไม่ การวิจัยและพัฒนาให้ระบบดิน น้ำ ป่า ดีขึ้น การวิจัยและพัฒนาการดับทุกข์สร้างสุขในทุกเรื่อง ทำให้เกิดองค์ความรู้พัฒนาเป็นภูมิ

ปัญญาของเจ้าของแปลงเกษตรแต่ละคนให้พึ่งตนเองได้อย่างมีความสุข (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550ก, หน้า 20)

ต้นไม้ ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความสมดุลของระบบนิเวศแบบธรรมชาติ ทำให้ได้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดีกลับคืนมา เพราะว่าต้นไม้เป็นที่อยู่ตามธรรมชาติของสัตว์ป่านานาชนิด ทั้ง นก ไก่ งู กระรอก กระแต แมลงต่าง ๆ ซึ่งความหลากหลายเหล่านี้ ทำให้สัตว์เกิดการควบคุมกันเอง ไม่ต้องอาศัยการใช้สารเคมีฆ่าแมลงซึ่งจะเป็นพิษต่อสิ่งมีชีวิตมาก การมีสัตว์มาอยู่บนต้นไม้จะช่วยถ่ายมูลสัตว์ผสมกับใบไม้ที่ร่วงหล่นลงมา ช่วยทำให้ดินดีขึ้นตามลำดับ เมื่อต้นไม้ยืนต้นหลาย ๆ ต้นรวมกันเป็นป่าหรือไพร ในไม่ช้าก็จะเกิด “ลูกสมุน” หรือ “สมุนไพร” ตามมา มาช่วยคลุมดินทำให้ดินดีขึ้น มาช่วยไล่แมลง ล่อแมลงและคลุมวัชพืชอื่น ๆ ในที่สุดก็ไม่ต้องใช้สารเคมีฆ่าหญ้า สารเคมีฆ่าแมลง ต้นไม้ยืนต้นและสมุนไพรเหล่านี้ บางต้นมีกลิ่นหอมสดชื่นช่วยให้อากาศดี ผู้คนสดชื่น และสุขภาพจิตแจ่มใส นอกจากนั้น ต้นไม้ใบไม้ยังสามารถกักเก็บน้ำปริมาณมากไว้บนใบ ต้น และราก โดยเฉพาะรากต้นไม้ยืนต้นสามารถหากินดูดน้ำทั้งจากผิวดิน และใต้ดินก็คลายออกเป็นไอน้ำทางใบ ช่วยให้อากาศชุ่มชื้น และมีฝนตกต้องตามฤดูกาล การมีต้นไม้ก็ช่วยคลุมวัชพืชต่าง ๆ ไว้ได้ ดินมีความสมบูรณ์และง่ายต่อการปรับแต่งให้เป็นแนวกันไฟ รวมทั้ง ความแข็งแรงของต้นไม้ยืนต้นก็ช่วยเป็นแนวกันลมได้อย่างดีเยี่ยม (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2546, หน้า 19)

อีกทั้ง พื้นที่แปลงเกษตรประณีตยังเน้นความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชผักสวนครัว การปลูกต้นไม้ยืนต้น การเลี้ยงสัตว์ ให้ทุกอย่างสัมพันธ์กัน เชื่อมโยงกัน ให้ดูแลกันตามธรรมชาติ เลียนแบบตามธรรมชาติ และเข้าถึงธรรมชาติ ซึ่งเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบยั่งยืน เป็นที่ยอมรับแบบสากลเพราะเป็นการทำการเกษตรกรรมที่มีการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ให้ผลผลิตทางการเกษตรสามารถตอบสนองความต้องการที่จำเป็นได้ทั้งปัจจุบันและในอนาคต โดยมีการจัดการรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อมกัน ทำให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้น ดินดีขึ้น เพราะไม่ได้ใช้ปุ๋ยเคมีเลยใช้แต่อินทรียวัตถุ มีน้ำอุดมสมบูรณ์ขึ้นอากาศดีขึ้น ร่มรื่นขึ้นจากต้นไม้ยืนต้นที่เติบโตขึ้นทุกวัน มีต้นไม้ใหญ่ทั้งไม้ผลและไม้ป่าที่หลากหลาย มีความสุข นอกจากการกินอิ่มอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่มีเรื่องกลุ้มใจจนนอนไม่หลับแล้ว ยังพบกับความอิสระและความภาคภูมิใจในทุกด้านเข้าถึงธรรมบนรากฐานของความรัก และความเอื้ออาทรต่อกันทั้งระหว่างเพื่อนมนุษย์กับเพื่อนมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2549, หน้า 11) เกิดเป็นความหลากหลายทางชีวภาพ ช่วยให้ระบบนิเวศดีขึ้น เพราะใบไม้ของต้นไม้ชนิดหนึ่งย่อยสลายแล้วกลายเป็นปุ๋ยอินทรีย์ของอีกชนิดหนึ่ง การมีต้นไม้หลากหลายทำให้มีแมลงที่หลากหลายและควบคุมกันเอง มีสัตว์กินแมลง เช่น นก กบ เขียด มาอาศัยอยู่เพราะมีอาหารอุดมสมบูรณ์ตามมาด้วยงู กระรอก กระแตมาอยู่ร่วมกันได้ เพิ่มปุ๋ยคอกแก่ต้นไม้ด้วย การเป็นอาหารของกันและกันพร้อมควบคุมกันเอง ทำให้ห่วงโซ่อาหารครบวงจรเกิดความยั่งยืน รวมทั้ง ไม่ต้องซื้อปุ๋ยเคมียาฆ่าหญ้าและสารเคมีฆ่าแมลง ช่วยให้พึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550ง, หน้า 13)

ธรรมชาติมีความฉลาดในการเชื่อมโยงสรรพสิ่งเข้าด้วยกัน โดยอาศัยต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลาย ทั้งไม้ยืนต้นที่กินใบเป็นผัก ไม้ยืนต้นที่เป็นยา ไม้ยืนต้นที่ใช้ทำเฟอร์นิเจอร์ได้ ไม้ยืนต้นที่ใช้ทำบ้าน ไม้ยืนต้นที่เป็นน้ำมัน ไม้ยืนต้นที่เป็นไม้ประดับ ไม้ยืนต้นที่เป็นไม้หอม ไม้ยืนต้นที่ไล่แมลง

ล่อแมลง และเป็นอาหารสัตว์ ซึ่งต้นไม้ยืนต้นเหล่านี้จะมาแปรเปลี่ยนพลังงานแสงอาทิตย์ร่วมกับน้ำ เพื่อจับเอาก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่สัตว์และมนุษย์ผลิตเป็นของเสียออกมา ให้กลายเป็นออกซิเจน และเนื้อไม้ด้วยการช่วยเหลือของโคโรฟิลในใบไม้ สามารถเก็บไว้ในใบ ลำต้น และราก รวมทั้งสามารถคลายไอน้ำส่วนเกินออกทางใบ เพื่อให้กลับตกลงมาเป็นฝนอีก รวมทั้งปล่อยน้ำจากราก และลำต้นกลายเป็นน้ำตกหล่อเลี้ยงโลกมนุษย์ในฤดูแล้งอีกด้วย ใบไม้ที่ร่วมหล่นลงมาจำนวนมหาศาล พร้อมด้วย มูลสัตว์ ซากสัตว์ และซากแมลงได้ทับถมกลายเป็นฮิวมัส รวมกับ “ไส้เดือน” โรงงานผลิตปุ๋ยที่มีประสิทธิภาพสูงที่สุดในโลก จึงทำให้ประเทศกลายเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดในโลก (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2553, หน้า 37) ซึ่งเกษตรประณีตได้ช่วยให้เกษตรกรแต่ละคนได้เรียนรู้จากของจริงในการสร้างสมดุลให้กับธรรมชาติด้วยการเริ่มต้นจากการสร้างแหล่งน้ำให้พอเพียง หันมาบำรุงดินด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และน้ำหมักชีวภาพ การปลูกพืชตระกูลถั่ว การอนุรักษ์ไส้เดือนดินด้วยการงดเผา งดใช้สารเคมี ร่วมกับการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ ด้วยการปลูกไม้ยืนต้นที่เป็นผัก ผลไม้ ไม้ใช้สอย และสมุนไพรพันธุ์พื้นเมืองที่หลากหลาย ช่วยทำให้สัตว์เลี้ยงและสัตว์ตามธรรมชาติมาอาศัยช่วยทำให้ระบบนิเวศน์ดีขึ้นเรื่อย ๆ (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550ก, หน้า 19-21)

จากการปฏิบัติ ทดลอง และพัฒนามาอย่างต่อเนื่องทำให้เครือข่าย ฯ ได้แบ่งปันอาหารและปัจจัย 4 ปลอดสารเคมีที่ผลิตได้ ชวนคนจนที่ไม่มีที่ดินทำมาหากินมารับผลผลิตไปจำหน่าย เพื่อให้เกิดรายได้ ชวนมาร่วมผลิต จนทำเองได้ ไปทดลองทำในที่ดินของตนหรือหากยังไม่มีที่ดินก็เก็บหอมรอมริบ จนมีเงินพอไปซื้อที่ดินมาทำเกษตรผสมผสาน นอกจากนั้น ยังช่วยผู้อื่นหรือร่วมมือกับผู้อื่นแยกขยะเพื่อให้มีขยะรีไซเคิลไปจำหน่าย มีขยะสดมาทำปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพ และปุ๋ยหมักชีวภาพมาบำรุงดิน รวมทั้งช่วยกันนำเศษถุงพลาสติกมาเพาะกล้าไม้ เพื่อนำไปปลูกให้เกิดปัจจัย 4 เพิ่มมากขึ้นในที่สุด (ค้ำคูณ, 2551, หน้า 13) รวมถึงมีอยู่มีกินครบทุกอย่างทั้งผัก ผลไม้ สมุนไพร เห็ด ไม้ใช้สอย ตลอดทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา มีให้กินไม่หวาดไม่ไหว แต่ละวันไม่มีรายจ่าย มีเหลือกินก็แจก แลกเปลี่ยนกันในเครือข่าย เหลือกินเหลือแจกได้ขาย นำเงินมาปลดหนี้ปลดสินและออมไว้ในออมทรัพย์ในหมู่บ้าน จนหนี้สินที่เคยมีค่อย ๆ ลดลง เงินออมค่อย ๆ เพิ่มขึ้น (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2553, หน้า 28) ดังนั้น การทำเกษตรประณีต จึงทำให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้น เพราะดินดำ น้ำชุ่ม ป่าอุดมสมบูรณ์ ปลอดสารเคมีฆ่าหญ้าและสารเคมีฆ่าแมลง เศรษฐกิจดีขึ้น เพราะรายจ่ายลดลงหนี้สินลดลง เงินออมค่อย ๆ เพิ่มขึ้น รายได้ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นและมีต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายเป็นบำนาญชีวิต มีครอบครัวและสังคมดีขึ้น (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551ก, หน้า 7)

จะเห็นได้ว่า เกษตรประณีตเป็นผลสำเร็จในการคิดค้นการทำเกษตรทางเลือกที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือร่วมกันเรียนรู้ ทดลอง และพัฒนาขึ้น โดยการทำเกษตรกรรมเพื่อการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง ทำจากเล็กไปหาใหญ่ บนฐานพลังศักยภาพของตนเองและทุนทางสังคม ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย สร้างฐานการออม ด้วยการออมดิน ออมน้ำ ออมสัตว์ และออมพืชที่หลากหลาย นำไปสู่การสร้างความความหลากหลายทางชีวภาพ สิ่งแวดล้อมดี เศรษฐกิจดี สังคมวัฒนธรรมดี คุณภาพชีวิตดี มีสุขภาวะดี

ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา ถือแบบแบบอย่างความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมของเกษตรกรผู้เอาชนะแรงกดทับจากเศรษฐกิจทุนนิยม จนมาเป็นเกษตรกรที่มีความสุขในปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี 7 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ปลูกพืชหัว-ผักสวนครัว-ไม้เลื้อย-ไม้ผล-ไม้ยืนต้น ทำปุ๋ยชีวภาพ สร้างดิน-น้ำ-พืช-สัตว์ให้อุดมสมบูรณ์ ไม่ใช้สารเคมี สร้างความมั่นคงด้านอาหาร วางแผนบริหารจัดการ และสร้างอากาศบริสุทธิ์

ตัวชี้วัดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

เช่นเดียวกับการศึกษาตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่คณะผู้วิจัยได้นำเสนอมา ซึ่งในประเด็นของการศึกษาตัวชี้วัดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่เน้นทัศนะแบบคนใน คณะผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลภาคสนามกับกลุ่มตัวอย่างในประเด็นความหมายของ “การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน” ซึ่งกลุ่มตัวอย่างได้แสดงทัศนะ ดังนี้

กฤษณะ เทพเนาว์ กล่าวว่า “การใช้อย่างเหมาะสมกับสภาพของวัตถุสิ่งของนั้น ๆ การใช้และการสร้างหรือปลูกทดแทนให้มีมากขึ้นไป มีความตระหนักอยู่แก่ใจในการใช้ประโยชน์ให้เกิดความคุ้มค่าอย่างมากที่สุด”

ขันทอง จัตกุล กล่าวว่า “ใช้สิ่งที่มีอยู่ให้ยาวนานและไม่สูญหาย”

คำจันทร์ รัชนี กล่าวว่า “ใช้ทุกอย่างให้ถูกวิธี เช่น นำเอาสมุนไพรนำมาหมักใช้ เป็นสารไล่แมลงเป็นฮอร์โมน”

เจริญ สุขวิบูลย์ กล่าวว่า “ไม่ทำลาย ปรับปรุงเพิ่ม รักษาที่มีอยู่ ทำเพิ่มสิ่งที่สูญหาย ขยายพื้นที่ให้มากขึ้น”

แดง พลสงคราม กล่าวว่า “สิ่งที่ดี ๆ ควรเก็บรักษาไว้ใช้ประโยชน์ให้นานที่สุด”

ทรงเดช ชวดรัมย์ กล่าวว่า “ใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าให้เกิดประโยชน์สูงสุดและต้องสามารถสร้างทดแทนได้ ใช้ไม่รู้จักหมด”

ทวี สะเทินรัมย์ กล่าวว่า “เป็นการวิ่งผลัดชีวิตที่ต้องยื่นไว้ให้คนต่อไป คือ ลูกหลานของเรา เพื่อแสงสว่างแห่งชีวิต คือ การเอาความอุดมสมบูรณ์ ความเขียวขจี ความมีอยู่มีกินให้กับลูกหลานของเรา”

เบ็นจา มูลทาทอง กล่าวว่า “การทำเกษตรหลากหลาย มีทุกอย่างที่เราสามารถเก็บกินและขายได้ตลอดปี”

พรสวรรค์ นันทารักษา กล่าวว่า “ต้องรักษาต้นไม้ธรรมชาติเองให้ดีที่สุด”

พ่อจันทร์ที ประทุมภา กล่าวว่า “คือการสร้างป่าให้ สร้างสังคมให้ มีความสามัคคีกัน”

พ่อผาย สร้อยสะกลาง กล่าวว่า “การมีทรัพยากรที่มีคุณภาพ สามารถให้ผลผลิตได้ตลอดปี”

ภาณุวัฒน์ นิลพุดซา กล่าวว่า “การนำประโยชน์ของผลิตภัณฑ์ ผลผลิตมาใช้ให้ถึงรุ่นลูกหลาน สืบต่อไป”

เมฆ สุดตา กล่าวว่า “การจัดการที่เป็นระบบในการใช้อย่างถูกต้อง”

วนิดา เดชฤทธิ์ กล่าวว่า “ปลูกพืชผักและผลไม้หลากหลายอย่าง ตามที่เราต้องการ”

วโรดม แสงแก้ว กล่าวว่า “การใช้ประโยชน์แบบไม่มีวันหมดไปยิ่งใช้ยิ่งมีมาทดแทนตลอดเวลา”

วีระ สิทธิสาร กล่าวว่า “มีความพอเพียงตลอดไป”

ศักรินทร์ ภาษี กล่าวว่า “คือ การนำวัตถุสิ่งของทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์อย่างรู้คุณค่ามูลค่าและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมหรือส่งต่อคนรุ่นต่อรุ่นได้”

สกุล แก้วเลื่อน กล่าวว่า “ใช้ให้พอดีไม่มากเกินไม่น้อยเกิน อนุรักษ์ไว้บางส่วน ใช้บางส่วน”

สมพงษ์ บาลไธสงค์ กล่าวว่า “สิ่งที่ลงมือทำและคิด จะต้องให้มีคุณภาพและคุณค่ามาก และเชื่อมั่นตั้งใจทำติดต่อกันและจะได้รับประโยชน์สูงสุด”

สุวดี ศรีไพรงาม กล่าวว่า “การทำให้สิ่งนั้น ๆ อยู่อย่างยาวนาน ไม่สูญหาย ใช้ประโยชน์ได้เรื่อย ๆ”

สุวลี ภาษี กล่าวว่า “การที่เราสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นในพื้นที่ของเราอย่างยั่งยืน เช่น ปลูกป่า เราก็จะได้ใช้ประโยชน์กับธรรมชาติที่เราสร้างอย่างยั่งยืนและยาวนาน”

แสงจันทร์ โยคันชัย กล่าวว่า “ดูแลเอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อทำให้ดีที่สุด สร้างความอุดมสมบูรณ์สู่ลูกหลานในอนาคต”

หนูนิล สำรวมรัมย์ กล่าวว่า “การใช้รู้จักคุณค่า ประหยัดอดออม เพื่อให้สิ่งที่มีอยู่ส่งผลให้ลูกหลาน”

หนูแวง หินะกาล กล่าวว่า “ให้เรามีความคิดก่อนว่าการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนนั้นเป็นสิ่งที่ดีส่งผลต่อลูกหลานในอนาคต การทำเกษตรจึงไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีหรือยาฆ่าแมลง เพราะสิ่งเหล่านี้จะสะสมอยู่ในดิน ในร่างกายส่งผลต่อไปในระยะยาว เราจึงควรหันมาทำและใช้ปุ๋ยชีวภาพที่ปลอดภัยต่อร่างกายและสิ่งแวดล้อม”

อำนวย ศรีคล้าย กล่าวว่า “การทำเกษตรให้มีอยู่มีกินตลอดไป ปลูกหลากหลาย ไม้ประดับ ไม้ผล ปลูกผักสวนครัว ปลูกไม้ยืนต้น”

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ว่า การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน หมายถึง การทำเกษตรด้วยการปลูกพืชหลากหลายชนิด สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นในพื้นที่ จนสามารถให้ผลผลิตได้ตลอดปี มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม ถูกวิธี มีมูลค่า เกิดประโยชน์และความคุ้มค่าสนองความต้องการได้อย่างยาวนาน รวมถึงการไม่ทำลาย การอนุรักษ์ และพัฒนาปรับปรุงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ด้วยการสร้างหรือปลูกทดแทนให้มีมากขึ้น เพื่อสร้างความอุดมสมบูรณ์ ความเขียวขจี และความพออยู่พอกินให้กับคนรุ่นต่อไป

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการทั้ง 2 ครั้ง กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมประชุมได้ร่วมกันพัฒนาและให้ค่าคะแนนความสำคัญของตัวชี้วัดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือแต่ละตัวชี้วัด ดังนี้

ตารางที่ 4.2 ตัวชี้วัดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ที่	ตัวชี้วัดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน	คะแนน	ร้อยละ
1	มีไม้ยืนต้นหลายชนิด	65	24.43
2	ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ	40	15.04
3	อาหารปลอดภัย	39	14.66
4	ดินดี	28	10.53
5	ใช้ปุ๋ยชีวภาพ	22	8.27
6	มีอาหารตามธรรมชาติ	19	7.14
7	จิตสำนึกดี	19	7.14
8	มีกิน-ขาย-แลกเปลี่ยน	18	6.77
9	มีสมุนไพร-พืชผสมผสาน	13	4.89
10	มีรายได้	3	1.13
รวม		**266**	**100.00**

จากตารางที่ 4.2 พบว่า ตัวชี้วัดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทั้งหมด 10 ตัวชี้วัด ซึ่งตัวชี้วัดที่สำคัญ 3 ลำดับแรก ประกอบด้วย มีไม้ยืนต้นหลายชนิด และอาหารปลอดภัย คิดเป็นร้อยละ 24.43, 15.04 และ 14.66 ตามลำดับ

กฤษณะ เทพเนาว์ กล่าวว่า “รู้ความเหมาะสมในการที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเราอย่างไรให้เกิดความพอเหมาะ พอดี ให้มีความวิวัฒน์พัฒนาได้หรือให้มีคุณประโยชน์อย่างสูงสุด”

กองเหรียญ น้อยผาง กล่าวว่า “ทำให้มีอยู่มีกิน มีของกินปลูกเอง ทำอยู่ทำกิน ไม่พึ่งคนอื่น”

ชาย ดีจะมาลา กล่าวว่า “เฮาบ่ได้ซื้ออยู่ซื้อกิน อยากปลาเฮาก็กิน เฮาก็เอาทุกอย่างมาปลูกแบบว่ากินบ่ต้องได้ซื้อเขา เพราะว่ามันอยู่สวนเจ้าของ”

ดวงจันทร์ จำปามูล กล่าวว่า “สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองและมีความเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน”

ถนอม ภูมิแกดำ กล่าวว่า “เฮ็ดเกษตรประณีตเกษตรแบบพอเพียง เพื่อแบ่งพี่แบ่งน้องไปกิน เหลือแบ่งเฮาก็เอาไปขาย พอได้เฮ็ดแล้วชีวิตดีขึ้น เฮาก็บ่ค่อยได้ซื้ออีหยั่ง(อะไร) ลดค่าใช้จ่าย เพราะว่าอีหยั่งเฮาก็ปลูกไว้หมดแล้ว มันก็เฮ็ดให้เฮาบ่มีรายจ่ายหลาย ลูกก็มัก(ชอบ) กินแนวที่เฮาปลูก เฮ็ดกินนำขายนำ(ทำกินด้วยขายด้วย)”

ทองเขียน มูลสุวรรณ กล่าวว่า “ตอนนี้ได้ขายผักสวนครัวทุกวัน ก็ขายหอม ขายถั่ว ถ้าเก็บก็ได้อยู่วันละ 70-80 บาท ขายได้เรื่อย ๆ อันไหนกินก็กิน อันไหนขายก็ขาย แม่ก็ไปขายตลาดบ้านแวง ถ้าไม่มากก็ฝากลูกฝากหลานไปขาย ขายหมดทุกวันขายหลายอย่าง ก็ได้เงินละนิดละหน่อยผสมกันไป ถ้าขายรวมกันหมดทุกอย่างแม่ก็ขายได้อยู่มื้อละ 100 บาท ถ้าผักบุ้งออกก็ขายได้ ก็ได้อยู่เดือนละ 3,000 บาท”

ทองจันทร์ ทุมคำ กล่าวว่า “กินทุกอย่างที่ปลูก ปลูกทุกอย่างที่กิน ซื้อแต่แนว(สิ่ง) ที่เฮาเฮ็ดบ่ได้ แนวที่เฮาเฮ็ดได้เฮาก็เฮ็ดเอง”

ทองสา จูมคอม กล่าวว่า “ให้พอเพียงมีทุกสิ่งทุกอย่างนั้น เฮ็ดตามในหลวงท่านบอกกล่าวมา มีทุกแนว มีอยู่มีกิน เงินเฮาก็บ่ได้ออกทางอื่น ประหยัดรายจ่าย เพิ่มรายได้ให้เฮา เหลือกินเฮาก็ขาย นิดขายหน่อย ให้ประหยัดอดออม ให้มีอยู่มีกิน ให้ปลูกทุกอย่างที่กินได้ ให้พึ่งตนเองได้ ทำไร่ผสมผสาน ปลูกทุกอย่างที่กินได้ กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจกเพื่อนบ้าน เหลือแจกขาย ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ มีเงินออม”

ธนพล ทิมธนสาร กล่าวว่า “เฮาซื้อเขากินกำละ 1-2 บาท หลายอย่างขึ้นมาก็หลายบาท อย่างพริกเฮาซื้อเขามื้อละ 5 บาท กินได้ 3 มื้อ(คาบ) ถ้าปลูกเอง 3 ต้น ตื่นเช้ามาไปล้างหน้าใส่ได้กินตลอดปี เงินเฮาก็เหลือ ผมจะเน้นเรื่องการผลิตปุ๋ยใช้เอง เฮาต้องผลิตอาหารให้พืช เพราะพืชผลิตอาหารให้เฮา ก็จะได้ประหยัดค่าใช้จ่ายเฮา ปลูกผักทีแรกคิดว่าปลูกเอาไว้กิน 1 งานเฮ็ดได้อยู่ 6-7 แปลง ปลูกพวกพืชผักสวนครัว ผักชีแปลงหนึ่ง สาระแหน่แปลงหนึ่ง หอมเป(ผักชีฝรั่ง)แปลงหนึ่ง รายได้ก็ได้รับทุกมื้อ แต่ละมื้อก็บ่เท่ากัน บางมื้อก็ได้ 100 บาท บางมื้อก็ 200 บาท ปีแรกปลูกกล้วยพอมาปีที่ 2 ก็ลงข่าแทน ลงไม้ผลแทนหลุมกล้วย ข่าก็พอได้ขาย ข่านี้ถือเป็นพระเอกในแปลงเลย”

นิตยา สัพโส กล่าวว่า “บางคนเขาบ่มีพื้นที่หลาย เขาก็สามารถเฮ็ดเกษตรประณีตได้ใน 1 ไร่ สามารถปลูกต้นไม้ยืนต้น ต้นไม้ผล พืชผักต่าง ๆ ที่ 1 ไร่ เราก็สามารถทำได้พออยู่พอกิน เลี้ยงปลาก็ได้ มะพร้าวปลูกไว้ก็บ่คิดว่ามันจะเป็นลูก ออกมารอบแรกแจกเขาไปกิน พอแจกไปแจกมาเขามาซื้อถึงบ้านก็เลยได้ขาย มีอยู่ 10 กว่าต้น ขายอยู่ลูกละ 5 บาท ปลูกหลายอย่าง 10 กว่าอย่าง เงินรายได้ที่เข้ามามีเงินไปซื้อที่ดิน ปลูกต้นไม้ยืนต้นก็สามารถนำมาแปรรูปได้”

บังอร สาลาด กล่าวว่า “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ถึงแม้จะเป็นเนื้อที่น้อย ๆ ส่วนมากจะบ่ค่อยเดือดร้อนเรื่องผลผลิตตกต่ำ เพราะว่าเฮายึดหลักที่ว่า ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือกแจกขาย ไปขายในหมู่บ้านก็ได้ขาย คือ ข่า ตะไคร้ ถั่ว ไปวางแป๊บเดียวก็หมดแล้ว เฮาขายบ่แพง คนเขาก็ซื้อกิน เพราะว่าของเฮามันปลอดสาร เขาจะบ่ซื้อจากตลาด ถ้าซื้ออยู่ตลาดได้น้อย เฮาขายให้หลายกว่าอยู่ตลาด ปลอดภัยนำ”

บัวรมย์ พุฒซ้อน กล่าวว่า “ตอนนี้ก็พออยู่พอกิน ผักก็บ่ได้ซื้อ ข้าวก็บ่ได้ซื้อ ข้าวแบ่งไว้กิน มันลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ มันก็มีเงินเหลือเก็บ เฮ็ดเกษตรประณีต เริ่มปลูกแนวที่กินได้ก่อน บ่ต้องปลูกหลายปลูกพออยู่พอกิน บางทีเหลือกินก็แจกชาวบ้าน เหลือแจกก็ขาย พอปลูกหยั่งได้ก็ปลูก ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เฮาก็ค่อย ๆ ปลูกไปเที่อ(ครั้ง)ละน้อย มันก็ใหญ่ไล่เลี่ยกัน เฮาได้เก็บเอาไปขายทุกมื้อ(ทุกวัน)”

ประนอม อุสาหะพันธ์ กล่าวว่า “ทำพืชผักสวนครัวปลูกขาย ซึ่งเฉลี่ยแล้วรายได้จากแปลงเกษตรวันละ 100-200 บาท ทุกวันนี้ได้ขายผักสวนครัว มีผักกาด ผักชี พริก คะน้า ได้เดือนละ 5-6 พัน ได้เยอะกว่าผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเดือนละ 800 มาทำอย่างนี้แล้วมันคุ้ม ใช้เวลาไม่มาก”

ประนอม อุสาหะพันธ์ กล่าวว่า “มีสมุนไพร อันนี้ก็แปะตำปึงแก้โรคเบาหวาน นี่ผักอ่อมแซ่บ(ต้นเบญจรงค์) ก็ช่วยรักษาแผลลำไส้ กินสด ๆ แมลงก็ไม่ค่อยกินนะ สมุนไพรปลูกทีละอย่าง ต้นเป้าหว่านเสน่ห์จันทร์ เอาไปดองเหล้าเอามาทาตรงที่ปวด ต้นฟ้าทะลายโจร ทองพันชั่ง ต้นรางจืดแก้ถอนพิษ ต้นแหน่งผสมใส่หม้อยาได้ทุกอย่างจะมีกลิ่นหอม ต้นนางขาวแก้เห็ดเบื่อขยี้ผสมน้ำกินได้เลย

หว่านหางจะเข้ ต้นแอนตาซิล(คล้ายต้นโหระพาใบมีกลิ่นหอมเหมือนยาแอนตาซิลหรือยาสีฟัน) ต้นพลูคาว(ต้นคาวทอง) แก้โรคมะเร็ง ว่านดักแด้(ว่านเพชรใหญ่/ว่านเพชรน้อยตัวเมีย)”

ประสาร พลแสน กล่าวว่า “จัดการให้ธรรมชาติฟื้นฟู ให้ธรรมชาติเกื้อกูลกัน ทั้งสัตว์ พืช ดิน น้ำ คนให้คุณค่าสูงขึ้น ทั้งมูลค่า คุณค่า ได้ประโยชน์แก่สรรพสัตว์หรือสรรพสิ่งในโลก ให้เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค”

ปัญวลัย รัชนี กล่าวว่า “แต่กี้ก็บ่ฮู้จักเฮ็ด(ทำ) อยู่เฮ็ดกินปานใด พอไปได้แนวความคิดจากปราชญ์ ก็ไปเห็นเพิ่น(ปราชญ์ฯ) เฮ็ด ก็ถือว่าเป็นแนวทางที่ดีเลยลองมาปฏิบัติเบิ่ง(ดู) มันก็ช่วยได้เรื่องลดค่าใช้จ่าย ที่เฮาเคยซื้อกินเฮาก็ปลูกกินเอง มันก็เกี่ยวกับสุขภาพเฮานำ ถือว่าดีขึ้นหลาย(มาก) ค่าใช้จ่ายแต่กี้นี้ประมาณคาบ(มื้อ) ละเกือบ 100 บาท แต่เดี๋ยวนี้บ่ได้ซื้อกิน”

โป๊ะ โฉมไธสง กล่าวว่า “คนทำก็ได้เห็นผล คือ มีอยู่มีกินมีทุกอย่าง ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ เพิ่มรายได้นี่ก็คือแทนที่วันหนึ่งจะเสียค่ากับข้าว เราปลูกกินบ้างมันก็ลดลง 20 บาท หรือว่าอะไรก็แล้วแต่ของที่เราขาย มันก็ขายได้ทุกอย่าง มันได้ผลผลิตแล้วก็เก็บไปขาย ผลไม้อื่น ๆ ก็เป็นวัน เป็ดไก่ก็เป็นรายเดือน พอมันได้เงินขึ้นมาใครเขาก็อยากทำ”

พรมมา สุวะไกว กล่าวว่า “จุดของผมคือกล้วยได้ตลอดปี ที่ว่าผลไม้มันก็เป็นบางครั้งบางคราว ผักผมก็เฮ็ดตลอดเลย ผสมผสานทุกชนิดให้ได้ 10 อย่างหรือ 20 อย่างขึ้นไปเอาไปขายอย่างละ 20 บาท 10 อย่างมื้อหนึ่งก็ได้ 200 กว่าก็พอแล้ว อยู่ได้แล้ว บ่แม่นว่าจะไปปลูกหมากพริกเชิงเดี่ยวมันหลายก็ไม่มีคนซื้อ ปลูกสิ่งใดกินได้ รักษาได้ก็ปลูกลงไป แก้โลกร้อน ปลูกต้นไม้ยืนต้น ชาวไร่ชาวนาเฮานี้เฮ็ดเชิงเดี่ยวบ่ได้เท่าผสมผสาน ทุกอย่างที่กินได้เฮาต้องเฮ็ด ปลูกทุกอย่างที่กินได้เอามาลงเลย วางแผนก่อน ต้นไม้ต้องเฮ็ดไปเป็นแถวเป็นแนวไป ให้ได้รับแสงแดด อีกฝั่งหนึ่งก็ให้มีผลไม้”

พ่อจันทร์ที ประทุมภา กล่าวว่า “พัฒนาผลผลิตหรือพื้นที่ของเราให้มีความอุดมสมบูรณ์ ปราศจากสารพิษสารเคมี เรื่องของคุณค่าผลผลิตทางการเกษตรอินทรีย์ชีวภาพนี้เป็นสิ่งที่ตลาดส่วนใหญ่เขาต้องการมากและเป็นการเพิ่มมูลค่า ตามหลักการ ลำดับหนึ่งต้องพึ่งตนเองเสียก่อน ให้มันมีอยู่มีกิน ให้มันมีหมดสู่แนว อย่าไปซื้อเขา ซึ่งวัตถุดิบต่าง ๆ ที่สามารถจะทำเองได้ ก็ปลูกเพื่ออุดรายจ่ายไว้ เน้นการพึ่งตนเอง การเก็บ การออม ให้มีความพอเพียงมีทุกอย่าง มีทั้งพืชระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว ทั้งไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้เศรษฐกิจ มีผัก มีปู มีปลา มีเป็ด มีไก่มีครบพอที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้ ให้มันมีหมดอย่าให้ขาด อย่าให้เกินกำลัง เกินพื้นที่ ให้พึ่งตนเองได้ระดับหนึ่งในครอบครัว ปลูกเพื่ออุดรายจ่ายไว้ เน้นการพึ่งตนเอง การเก็บ การออม ปราศจากสารเคมีต่าง ๆ ใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพหมักเอง มันก็บ่มีค่าใช้จ่ายผลก็ได้เยอะ”

พ่อทัศน์ กระยอม กล่าวว่า “ตัดใบกล้วยขายรายได้ประจำวันก็ได้มาเรื่อย ๆ หมูก็มาออกลูกก็ขายหมูได้ ไปเอาวัวมาไว้แม่หนึ่งออกลูกมาเลี้ยงอยู่ 3 ปี 4 ปี เลยทุน(เกินทุน-กำไร) แล้ว หนี้สินนี้เรียบหนีหมด นี่ล่ะทุกอย่างเกิดมีอยู่มีกิน อย่าใจฮ้อน อย่าฟ้าว(รีบ) เห็นผลเร็ว เอาไว้ให้ลูกหลานปลูกบ้าน ต้นไม้ถ้ามันใหญ่แล้วก็บ่ได้ดูแล บัดนี่เขาจะดูแลเฮา อันนี่ก็ภูมิคุ้นกันในอนาคต เฮาปลูกต้นไม้มันก็ช่วยลดภาวะโลกร้อน ต้นไม้ปลูกถี่ไว้ล่ะดี ปลูกต้นไม้ก็เผื่อลูกเผื่อหลาน เฮาให้เงินมันก็กินหมด เฮาปลูกแล้วก็ไปฮอด(ถึง) ลูกฮอดหลานได้ใช้ได้สอย ดินตรงนี้ได้มีชีวิตชีวา เหมือนกับอายุจะยั่งยืนคือต้นไม้ยืน ถ้าคิด ๆ แล้วมาเห็นต้นไม้ ถ้าจะตักน้ำรดเหนื่อยแหน่(เหนื่อยบ้าง)มันมีจิตใจที่ว่าสบายใจเหนื่อยกายแต่ใจสบาย”

พ่อบุญเต็ม ชัยลา กล่าวว่า “ปัจจุบันนี้นับว่าไม่มีรอยรั่วเลย เช่น ยาสระผมเราก็ทำเอง น้ำปลาก็ทำเอง น้ำยาล้างจานเราก็ทำเองหมด แต่ไม่ทำขายทำใช้ในครัวเรือนของเรา ปัญหาใหญ่ ๆ เราก็แก้ได้หมด บัญชีรายจ่ายของครอบครัว เมื่อเรามาปลูกสิ่งของกินเอง ปัญหารายจ่ายเราก็ไม่มี จากนั้นปัญหาหนี้สินก็เลยแก้ได้ อยากกินหยั่ง(อะไร) ก็ได้กิน ลดค่าใช้จ่าย ได้เงินมามันก็เหลือ คนไม่มีหนี้เป็นลาภอันประเสริฐ พวกผมบ่หาเงินหลาย พวกผมหาเงินเหลือ ทำอย่างไรให้มีเงินเหลือวันละบาทเดือนหนึ่งให้ได้ 30 บาท ดีกว่าจะได้ปีละ 1 แสนถึง 2 แสน แต่ติดลบอยู่หมื่น 2 หมื่น ที่สำคัญคือต้องทำจริง แต่กี้(เมื่อก่อน) หาเงินมาได้เฮาก็เอามาซื้อพวกผักนี่ล่ะกิน เฮาปลูกได้บ่ซุมนี่(พวกนี้) ว่าปลูกได้ แล้วเฮาจะไปหาเงินมาซื้อเฮ็ดหยั่ง(ทำไม) เฮามาปลูกกินบ่ดีกว่า มาเฮ็ดจั่งซี่(มาทำอย่างนี้) มันล่ะสบาย อยากกินหยั่ง(อะไร)ก็ได้กิน ลดค่าใช้จ่ายเฮานำ ได้เงินมาแต่ใส(จากไหน)มันก็เหลือ ตราบใดที่คนบ่มาเฮ็ดอุดฮูฮั่ว(รูรั่ว) ของเจ้าของนี่ไปบ่รอด เจ้าจะหามาได้หลายท่อใดก็บ่ยังเพราะว่ารายจ่ายมันหลาย ที่สำคัญคือต้องทำจริง ชาวบ้านจะได้เปรียบข้าราชการที่มีแต่เงินเดือนกับบำเหน็จบำนาญ แต่ชาวบ้านทำอย่างนี้มีเงินวัน เงินเดือน เงินปี และมีบำเหน็จบำนาญที่เป็นของตัวเองทำเองทั้งหมด ต้องทำงานทุกวัน ไม่ใช่คอร์รัปชั่นตัวเองโดยการไม่ทำงาน ที่ผ่านมาก็พึ่งแต่ผู้อื่น ไปพึ่งนายทุน เขาก็ฉลาดมันเอาโตบ่รอด ต้องมาพึ่งตนเองต่อไปเฮาจะสบาย บ่มีหนี้มีสิน แนวอยู่แนวกินบ่อืด บ่ต้องไปพึ่งพาผู้อื่น บ่ต้องลงทุนหลาย ใช้ที่ดินที่เฮามี เกษตรประณีต ถ้ากินหยั่งพยายามปลูกให้หมด แล้วเฮาก็ต้องทำงานของเจ้าของทุกมื้อ(ทุกวัน) บ่ได้น้อยก็ต้องได้หลายในแต่ละมื้อ ปลูกไปเรื่อย ๆ มันก็บ่อืด(ไม่อด) แนวอยู่แนวกิน แม่นจั่งใดก็กินบ่หมด เอาให้พี่ให้น้องกินนำ(ด้วย)ขายนำ เพราะฉะนั้น จั่งที่เฮ็ดนี้ก็คือปลูกซู่แนว(ทุกอย่าง)ที่เจ้าของกิน กินซู่แนวที่เจ้าของปลูก”

พ่อผอง เกตพิบูลย์ กล่าวว่า “เกษตรประณีตสำหรับเกษตรกรแก้จนได้แน่นอน เพราะมีสระน้ำ มีคอกวัว มีสวนครัว สวนผลไม้ ช่วยให้มีพืชผักผลไม้ กุ้ง หอย ปู ปลา หมู เห็ด เป็ด ไก่ วัว ควาย ครบถ้วนทุกชนิด มีเงิน 100 บาท อยู่ได้เกิน 100 วัน ช่วยให้รายจ่ายลดลง แต่รายได้ยังคงเดิมหรือเพิ่มขึ้น จึงหายจนได้แน่นอนต้องอุดรายจ่าย ทีนี้การใช้จ่ายในครอบครัวก็ต้องพอประมาณ กินอาหารธรรมชาติที่เราหาได้มีความสุขไม่ได้ลงทุน อย่าไปเอาคนอื่นมาเปรียบเทียบ ถ้าอยากได้บำนาญชีวิตต้องเอาต้นไม้ไปปลูก สิบต้นสิบปีราคาต้นหนึ่งได้สองพันบาทอย่างน้อยนะ ถ้าร้อยต้นก็สองแสน พันต้นก็สองล้าน อาหารก็บ่ได้ไปซื้อข้างนอก ต้องเฮ็ดหลาย ๆ อย่างผมเดินตามรอยพ่อ(ในหลวง)ทำให้ผมมีความสุข มีความพอประมาณ พอใจในสิ่งที่ตนมี บ่ได้โลภ การแก้ไขปัญหาต้องรู้ว่าตนเองเป็นใคร ดูตนเองให้ออก บอกตนเองให้ได้ ต้องพึ่งตนเอง และปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ในหลวงท่านบอกไว้ นี่คือการดำเนินชีวิตตามรอยพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เดินตามรอยพ่อหลวงจะมีความสุขที่สุด เพราะว่าพ่อหลวงบ่ตั๊ว(ไม่โกหก) ที่สำเร็จมาได้ย้อนเดินตามรอยพ่อ เป็นเพราะบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทำให้มีวันนี้ได้ เราพึ่งตนเองได้ อะไรกินได้เอามาปลูก เอามาเลี้ยงตามกำลังของตนที่จะทำได้ ไม่นานก็มีผัก ผลไม้ ปู ปลา กุ้ง หอย ให้กินโดยไม่ได้ซื้อหาเหมือนแต่ก่อน เหลือกินได้แจกญาติมิตรสหาย ได้ขายมีเงินออมไม่มีหนี้ มีอาหารอุดมสมบูรณ์ มีความสุข ครอบครัวอบอุ่น ปลาบ่ต้องเลี้ยงหลายเลี้ยงพอกิน แจกพี่น้องเหลือก็ขาย ปลูกทุกอย่างที่กินได้ แล้วกินทุกอย่างที่ปลูก”

พ่อผาย สร้อยสระกลาง กล่าวว่า “เกษตรประณีตแก้จนได้แน่นอน เพราะอุดฮูฮั่ว(รูรั่ว) ให้ได้ ฮูฮั่วมี 285 ฮู เฮาก็ไปอุดมัน เกิดผลผลิตที่คุ้มค่า มั่นคงทางคุณภาพ”

พ่อสุทธินันท์ ปรัชญพฤทธิ์ กล่าวว่า “การใช้ชีวิตในประจำวันของเรา ยาสมุนไพรมีอะไรบ้าง คือ เราอย่าหนีหลัก แต่ขยายหลักได้ ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค อาหาร เครื่องนุ่งห่ม เราต้องมาดูสมัยนี้ มันไม่พอ โทรศัพท์มือถือ ต้องมีรถยนต์ การใช้โทรศัพท์สะดวกสบาย แต่สิ่งที่สะดวกสบายมันทำให้เป็นหนี้ ถ้าไม่มีเงินไม่มีความคิดก็ตาย ปัจจัย 4 ก็ต้องปรับให้เข้ากับยุคกับสมัย เหมือนปราชญ์ชาวบ้านปลูกผักปลูกอะไรกิน พอทำได้ก็ทำไปช่วยลดรายจ่าย เมื่อมีปัจจัย 4 ครบถ้วน ปราชญ์ชาวบ้านกล้าท้าทายได้เลยว่าสามารถอยู่รอดได้”

พัฒนา พรหมสาขาฯ กล่าวว่า “ต้องคิดว่าเราต้องการอะไร และควรปลูกพืชที่มีอายุสั้นและยาว เพื่อที่เราจะได้เก็บเกี่ยวได้ตลอดปี ปลูกทั้งสามที่ เช่น ใต้ดิน บนดิน และอากาศ และต้องมีความขยัน หมั่นเพียรดูแลรักษาให้ดี ไม่ใช่ปลูกปล่อยปละละเลยทิ้งขว้าง ต้องไม่ยึดติดกับพืช และไม่ต้องห่วงราคาว่าจะขึ้นจะลง และไม่ต้องไปตลาดบ่อย ๆ เพราะเรามีอยู่มีกิน มีทุกอย่างที่จำเป็น อยู่ได้ด้วยลำแข้ง โดยไม่ได้ไปเบียดเบียนใคร อยากอะไรต้องการอะไรเรามีครบ”

มณี มาระแสง กล่าวว่า “เกษตรประณีตแก้จนได้ เอาผลผลิตนำแปลงนั่นล่ะ ข่า ตะไคร้ เอาไปขายแล้วเอามาออมมื้อ(วัน)ละ 1 บาท 2 บาท ปีหนึ่งได้ 365 บาท หลายคนช่วยกันออม เป็นกองทุนในกลุ่มใผ่(ใคร)อยากยืมก็ยืมไปทุกสามเดือนเอาคืนมา คิดดอกนำกัน 100 ละ 1 บาทต่อเดือน เกิดการรวมกลุ่มกันขึ้นมาช่วยกันปลดหนี้ ส่วนไม้ยืนต้นก็เป็นบำนาญชีวิต”

ไมตรี พร้อมเพรียง กล่าวว่า “สิ่งที่ได้ คือ ความยั่งยืนแน่นอน ได้อาหารที่ปลอดภัย สุขภาพของเราก็ดี เรามีคุณธรรม จริยธรรมเกิดขึ้น ลูกหลานครอบครัวก็เกิดความอบอุ่น ลูกก็อยากจะอยู่อยากจะมาเยี่ยม หลังจากนั้นเราก็ยั่งยืนในกัลยาณมิตร มันก็เกิดความยั่งยืน ก็คือยั่งยืนในตัวเอง ในครอบครัวและคนรอบข้าง ดินก็ยั่งยืนทุกสิ่งทุกอย่างนั้นเราปลูกของกินได้ ถามว่าต้นไม้กินได้ไหม มันก็กินได้ หลังจากที่มันใหญ่โตเราก็สามารถแปรรูปออกมา จะแปรรูปเป็นเงินก็ได้ แปรรูปเป็นข้าวเลยก็ได้ เพราะต่างคนต่างไม่ได้ทำเหมือนกันหมด ก็เลยได้สิ่งนี้ไปแลกเปลี่ยนกันเราก็ยั่งยืนในกัลยาณมิตร เพราะสิ่งที่เราปลูกเราปลูกเยอะไป คนมาขอเราให้ คนมาซื้อเราขาย แต่เราก็ยังยึดว่าเราขายในราคาถูก ก็เกิดความยั่งยืนในตัวเอง ในครอบครัว และคนรอบข้าง ดินก็ยั่งยืน ดินก็ดีด้วย” ”

รัตน์ปราณี กรมไทยสงค์ กล่าวว่า “เกษตรประณีตคือเฮ็ดน้อย ๆ แล้วมีทุกอย่างบ่ว่าต้นไม้ยืนต้น อาหารการกิน เฮาปลูกทุกอย่างที่เฮากิน กินทุกอย่างที่เฮาปลูก คือในสวนต้องมีทุกอย่าง เฮาปลูกพวกไม้ยืนต้น แล้วในอนาคตต้นไม้พวกที่เฮาปลูกนี้ล่ะ พอมันใหญ่จะเป็นหลักประกันให้เฮาอยู่ได้”

วงษ์ อันสุวรรณ กล่าวว่า “ต้นไม้ของแม่ปลูกโดน(นาน)แล้วปลูกต้นสักปลูกสารพัดอย่างเพื่อลูกเพื่อหลานเฮาข้างหน้า 15-20 ปี ใช้งานได้แล้ว เฮาเอาขี้วัว ขี้ควาย มาลงดินก็จะอุดมสมบูรณ์ รากมันก็ออกไปไกล ดินบ่แตก ใช้ปุ๋ยคอกแทนปุ๋ยเคมีบ่ต้องไปเสียเงินซื้อปุ๋ยเคมีมาใส่ลดค่าใช้จ่ายที่บ่จำเป็นลง”

วิชิต ประทุมภา กล่าวว่า “ปรับเปลี่ยนจากสารเคมีมาใช้ปุ๋ยที่ทำเอง หลักการคือลด ละ เลิก ไปทีละนิด พอเฮามาใช้แล้วผลที่ตามมาข้าวก็ได้หลาย ผลผลิตก็ดี ปลอดภัยจากสารเคมี มีสุขภาพดี ต้นทุนก็ลดลง ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ถึงแม้จะเป็นเนื้อที่น้อย ๆ เฮาก็มาปลูกพืชใส่”

วีระ สิทธิสาร กล่าวว่า “เป็นการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ต้นไม้ สัตว์ วิถีชีวิตให้เหมาะสม ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ชุมชน โลก ไม่ใช้สารเคมี ปลูกต้นไม้ แหล่งน้ำ ปราศจากสารพิษสารเคมี ให้มีความอุดมสมบูรณ์ มีอยู่กับพื้นที่ อันไหนดีก็ส่งเสริม”

ศักดิ์ชัย ทองดี กล่าวว่า “เราพึ่งตนเองได้ เพราะเรามีอยู่มีกิน ลดหนี้ปลดสินได้แล้ว เราไม่ได้พึ่งของภายนอก พึ่งพากันเองได้เพราะเราเชื่อใจกันได้ เราไม่เอารัดเอาเปรียบกัน”

สง่า จันทร์คีรี กล่าวว่า “เกษตรประณีตเฮ็ด 1 ไร่ให้แคบเข้า จะได้ปลูกได้หลาย ๆ อย่าง เฮากินอันใดเฮาก็ปลูกอันนั่นลงไป ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่เฮาปลูก แม้ว่าเศรษฐกิจจะตกต่ำเฮาก็ต้องเฮ็ด ถ้าเฮาบ่เฮ็ดค่าใช้จ่ายเฮาก็สูงขึ้น ถ้าเฮาปลูกผักก็ได้กิน มันก็ช่วยลดค่าใช้จ่ายอีกทางหนึ่ง แม่มาเฮ็ดตรงนี้แล้ว วิถีชีวิตมันก็เปลี่ยนไป มันก็มีเงินบ่ขาดมือ สามารถส่งหลานเรียนได้ ความเป็นอยู่ในครอบครัวดีขึ้น มีอยู่มีกิน แล้วแม่ก็บ่มีหนี้ มาเฮ็ดตรงนี้คนในหมู่บ้านก็ช่วยเหลือกันดี สามัคคีกันดี”

สมใจ พลพันธ์ กล่าวว่า “แต่กี้พ่อเป็นหนี้ หลังจากมาเฮ็ดแนวนี้ก็เบาบางไปใกล้จะหมดแล้ว ลดรายจ่ายหลาย หมากพริกหมากเขือเฮาบ่ได้ซื้อ เดียวนี้หอมหัวแดงผมเฮ็ดเป็นห่วงไว้ เวลาเฮาอยากกินอะไรก็ได้กิน ปลอดสารพิษนำ เอาเฮ็ดกินเอง สุขภาพยังแข็งแรง ปลูกไว้แล้วมีผู้มาซื้อมีผู้มาเอาบ่ต้องเอาไปขาย การเฮ็ดเกษตรพอเพียงนี้รายรับได้หลายกว่ารายจ่าย คือมื้อนี้ได้ขายส้มผักเสี้ยนแล้ว 200 บาท บ่ได้จ่ายหยั่ง มื้อลุนมา(วันต่อมา) อีก ได้อีก 200 รายได้มันหลายกว่ารายจ่าย เฮ็ดเหลือกินก็ได้แจก เหลือแจกก็ได้ขาย เฮ็ดไปเฮาก็กินบ่หมด มีพี่มีน้องก็ว่าวันนี้อันนั้นไปกินเอานี่ไปกิน ไปส่งให้พี่ป้าน้าอา หมดผู้ส่งยังมีอีกก็เอาไปขายในหมู่บ้านบ่เหลือกลับมา”

สายทอง เกสกุล กล่าวว่า “ทำไปเรื่อย ๆ มองเห็นว่ามันดี เราก็ขยายออกไปเรื่อย ๆ ทำไปสนุกไป มีอยู่มีกิน แค่ทำนาอย่างเดียวเรากินข้าวอย่างเดียวไหม มันต้องมีกับข้าวด้วย ที่ทำนาเราก็มีที่ทำเป็นสิบ ๆ ไร่แล้ว เราทำแค่เนื้อที่ 1 ไร่ ถ้าเรามาขุดสระเราจะได้เยอะกว่านั้น ในคันคูเราจะปลูกพืชหมุนเวียน ในสระเราก็เลี้ยงปลาไว้กิน อันนี้มันจะเป็นอาหารเลี้ยงตลอดปี ต้นไม้ก็โตทุกวัน ๆ อันนี้คือสิ่งที่ภูมิใจมากที่สุดต้นไม้ก็ค่อย ๆ โตเราก็ได้มีต้นไม้เหลือไว้ให้ลูกหลานเป็นมรดก เราอยากกินอะไรเราก็ได้กินในสวนนี้มีทุกอย่าง”

สุวลี ภาษี กล่าวว่า “เกษตรประณีตคือเฮ็ดให้ละเอียดกว่าเก่า เฮ็ดให้มันหลากหลายกว่าเก่า เฮ็ดในเนื้อที่ที่จำกัด มีรายได้รายวัน รายเดือน รายปี ตลอดชาติ ต้นไม้มันก็เกื้อกูลกันอาศัยกัน ถ้าคุณเฮ็ดอย่างเดียวแมลงมาตูมเดียวหายหมดเลย อาศัยเฮ็ดหลาย ๆ มันก็มองบ่เห็น วางแผนให้ได้กินผักในระยะสั้น ระยะกลาง ระยะยาว พร้อมกับให้ได้อีกเป็นร้อยๆ ปี วางแผนครั้งเดียวทำครั้งเดียว ทั้งแรงงาน ทั้งแรงทุน ทั้งวัตถุที่เอามาใช้ ใช้ให้คุ้มค่า ให้หลากหลายที่สุดใน 1 ตารางเมตร ต่อครอบครัวหนึ่งอยู่ได้จริง ๆ อยู่ที่การวางแผน รดน้ำถังเดียวได้ทุกอย่าง ใส่ปุ๋ยก็ได้ทุกอย่าง ได้ทั้งอายุสั้น อายุยาว เกษตรประณีตสนองคนที่มีพื้นที่น้อย ทำได้ละเอียดกว่า หลากหลายกว่าในเนื้อที่ที่จำกัด เริ่มจาก 1 ตารางเมตรก่อน จากนั้นค่อยขยายออกไปเรื่อย ๆ จะเห็นข้อเปรียบเทียบแบบชัดเจน สามารถนำไปปรับใช้ในพื้นที่จริงของตนเองได้ โดยไม่เกินกำลัง หันมาสู่วิถีชีวิตค่อยเฮ็ด พึ่งเจ้าของ แม่ก็มาคิดว่าเฮาหย่าง(เดิน) ถูกทางแล้วล่ะ เฮาเห็นความร่มเย็น วงจรชีวิตมันกลับมาคือเก่า เฮาเห็นธรรมชาติ ดิน อากาศ ทุกอย่าง ระบบนิเวศกลับมาทั้งหมด”

ไสว พากุดแร่ กล่าวว่า “แต่ก่อนผักเส้นหนึ่งก็ซื้อเขา พริกหน่วยหนึ่งก็ซื้อเขา บักหุ่ง(มะละกอ) หน่วยหนึ่งก็ซื้อเขา แต่ว่าทุกมื้อ(วัน) นี้มันก็ผิดแต่ก่อนแต่เก่าหลาย เก็บผักก็แล่นเข้าสวน บ่ได้แล่นเข้าตลาด ไปเก็บเฮาก็ได้ผักหลากหลายออกมา รายจ่ายก็ลดลง”

หนูนิล สำรวมรัมย์ กล่าวว่า “ลองเอาธรรมชาติมาปรับเปลี่ยนดู คือ ทำบัญชีรายรับรายจ่าย เลยลองทำรายได้จากป่า ทำบัญชีรายได้ดู ได้นับค่าขายเห็ด ดอกกระเจียว มัน กลอย ผักติ้ว ผักเม็ก

อันนี้คือธรรมะคือธรรมชาติเหมือนพ่อผายพูด แล้วก็กินอาหารไปตามธรรมชาติ ธรรมชาติมันสร้างอาหารให้เรามาทุกเดือนทุกปีแล้ว อาหารเกิดจากธรรมชาติอยู่แล้ว เราก็กินอาหารไปตามปีตามเดือน ลดรายจ่ายได้เยอะ”

อำนวย ศรีคล้าย กล่าวว่า “ในเมื่อลดค่าใช้จ่ายได้แล้ว สุขภาพเฮาก็ดีขึ้น บ่ค่อยมีโรคประจำตัว นี่ล่ะคือผลที่ว่าหลีกเลี่ยงสารเคมีมาใช้ปุ๋ยชีวภาพ ค่าใช้จ่ายมันก็ลดลง ความแตกต่างคือลดค่าใช้จ่ายครัวเรือนด้านเกี่ยวกับอาหาร ด้านสุขภาพเฮาดีขึ้น เฮาปลูกต้นไม้ก็ลดภาวะโลกร้อน เราต้องรักษาธรรมชาติและกินอะไรตามธรรมชาติ ธรรมชาติมันสร้างอะไรมาให้เรากินทุกเดือนทุกปีอยู่แล้ว อาหารมันก็เกิดจากธรรมชาติอยู่แล้ว แต่ที่ผ่านมาเราไม่ได้รักษาไว้ให้ดี เราทำลายมันไปเยอะ บางครั้งเงินอาจไม่ใช่ตัวชี้วัดและมันก็ไม่ใช่ทางเลือกเดียวในการดำรงชีวิตของเรา”

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 3 สรุปได้ว่า แต่ก่อนจะกินอะไรก็ต้องซื้อกิน การทำเกษตรประณีตทำให้เราได้กินในสิ่งที่อยากจะกิน เพราะเราปลูกในสิ่งที่กิน กินในสิ่งที่ปลูก และได้กินดีกว่าซื้อกิน เพราะเรามีอาหารกินที่หลากหลาย อาหารปลอดภัยจากสารพิษสารเคมี อีกทั้งยังได้กินนานเพราะพืชผักผลไม้ที่ปลูกไว้ทยอยกันให้ผลผลิตอย่างต่อเนื่องแทบไม่ต้องซื้ออะไรเลย ญาติพี่น้องที่อยู่ใกล้ก็พลอยได้กินด้วย เพราะเราแจกจ่ายเบ่งปันกัน ทำให้เกิดเป็นกลัยาณมิตร ดังคำโบราณที่ว่า “หมากพริกเฮือนเหนือ เกลือเฮือนใต้” ผลผลิตที่เหลือยังได้ขาย เป็นรายได้ มีต้นไม้ยืนต้นหลายชนิดเป็นบำเน็จบำนาญชีวิต ครอบครัวได้อยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา ไม่ทะเลาเบาะแว้ง มีความอบอุ่น

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 4 สรุปได้ว่า อย่าใจร้อน อย่าเอาจำนวนมาก อย่าเอาเงินเป็นตัวตั้ง อย่ารีบเห็นผลเร็ว ทำทีละนิด ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ ปลูกพืชผสมผสานกัน ปลูกไม้ยืนต้นหลายชนิด ปลูกไว้ให้ลูกหลานปลูกบ้าน เพราะเราไม่ต้องไปดูแลมาก ปลูกเพียงปีสองปีต้นไม้ก็ดูแลตัวเองได้แล้ว ซึ่งอีกหลาย ๆ ปี ต้นไม้พวกนี้จะคอยดูแลเรา ให้ร่มเงาลดภาวะโลกร้อน ให้อากาศบริสุทธิ์ ให้อาหาร ให้สัตว์ตามธรรมชาติมาอาศัยเป็นภูมิคุ้มกันในอนาคต ดินมีชีวิตชีวา”

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 6 สรุปได้ว่า การปลูกทุกอย่างที่กิน เพื่อเป็นการลดรายจ่ายที่เกิดขึ้นได้ให้มากที่สุด การปลูกพืชไว้กินเอง นอกจากจะปลอดสารพิษแล้วยังสามารถเก็บกินได้นานเป็นเดือนสองเดือน พี่น้องที่อยู่ใกล้ ๆ ใครไม่มีก็ได้กินด้วยกันไม่ต้องไปซื้อ ลดรายจ่ายได้มาก ได้ความสุขทางกาย เนื่องจากได้อาหารการกินที่หลากหลายปลอดสารพิษไว้กิน ไว้แจก ไว้ขายไม่ต้องเสี่ยงจากการใช้สารเคมี ได้ออกกำลังกายทุกวัน ได้อยู่ในร่มเงาของต้นไม้ยืนต้นจึงแข็งแรงมาก เกิดความสุขทางใจที่ได้เห็นพืชและสัตว์ที่เลี้ยงเจริญเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ ไม่มีสารเคมี ทั้งผัก ไม้ผล สมุนไพร ไม้ใช้สอยช่วยให้ใจเป็นสุข นอกจากนั้น การได้ชวนคนในครอบครัว คนในชุมชน ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ เกิดความใกล้ชิดสมัครสมานสามัคคีของคนในครอบครัวและคนในชุมชน ที่สำคัญคือได้เรียนรู้อย่างอิสระจากของจริง ได้เรียนรู้และได้ทดลองทุกวัน จนเกิดปัญญาในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้

จากการสนทนากลุ่มครั้งที่ 8 สรุปได้ว่า การใช้พืชสมุนไพรประจำถิ่นเพื่อการรักษาโรค ส่วนใหญ่สมุนไพรที่ใช้คือสมุนไพรมีฤทธิ์เย็นเป็นหลัก ที่เลือกใช้สมุนไพรมีฤทธิ์เย็นเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งปรับมาจากวิธีที่หมอโบราณ ส่วนใหญ่จะใช้สมุนไพรมีฤทธิ์ร้อนเพราะว่าโรคสมัยก่อนเป็นภาวะเย็น อารมณ์คนเย็น อากาศเย็น สิ่งแวดล้อมเย็นก็เลยใช้สมุนไพรฤทธิ์ร้อน แต่โรคเดี๋ยวนี้อากาศร้อน อารมณ์ร้อน ภาวะตึงเครียด ก็เลยเลือกใช้สมุนไพรฤทธิ์เย็นในการขับพิษ เทคนิคเย็น ๆ ในการเอามาใช้ในการขับพิษ สมุนที่ใช้ในก็มีใบเป้า ย่านาง มีอ่อมแซ่บหรือเบญจรงค์ ใบเตย ผักบุ้งในการแช่มือ

และเท้า ที่หมอแผนปัจจุบันว่าไม่มีทางรักษาหายมี 3 โรค คือ เบาหวาน ความดันต้องกินยาตลอดชีวิต แต่ของแพทย์วิถีธรรมท้าทุกโรคแม้กระทั่งตอนนี้กำลังทดลองกับโรคมะเร็ง เบาหวานที่ไม่ต้องตัดขาในพื้นที่โรงพยาบาลกระสังในโรคทุก ๆ โรค เรียนรู้เทคนิคทั้งหมดที่คิดว่าดีที่สุดที่มาใช้กับชาวบ้าน แล้วชาวบ้านพึ่งตนเองได้ให้เข้าถึงหลักสุขภาพพึ่งตนเอง เกณฑ์ก็คือสบาย บางคนทำทุกวันก็สบาย บางคนวันเว้นวัน ถ้าทำได้ทุกวันยิ่งดี ถ้าวันไหนทำแล้วรู้สึกเพลียไม่สบายก็ควรเว้นไว้ อัมพฤกษ์ต้องใช้ 9 วิธี ถ้าได้ทั้ง 9 วิธีก็ดีจะได้เร็วขึ้นปฏิบัติทั้ง 9 วิธี ต่อเนื่องทุกวันส่วนใหญ่เป็นวิธีหลักสุขภาพพึ่งตนเอง เหตุผลเพราะเรื่องนี้มันเข้าไปสู่คนจนสู่ชาวบ้านจริง ๆ ทำให้พึ่งพาตนเองได้

จากรายงานการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ครั้งที่ 12/2547 เรื่อง “ต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายกับสุขภาวะที่ดี” กับประเด็น “ต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายเกิดผลดีกับเศรษฐกิจอย่างไรบ้าง” (2547, หน้า 3-4) พบว่า จากไม้ต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลาย ช่วยให้เกษตรกรสามารถลดรายจ่ายลงได้ทันตาเห็น เพราะว่าต้นไม้ยืนต้นมีใบ มีดอก มีผล มีราก มีเปลือกไม้ มีสมุนไพร มีเห็ด มีรังผึ้ง รังนก รังมดแดง ที่สามารถใช้เป็นอาหารและยารักษาโรคต่าง ๆ กิ่งก้านสามารถนำมาเผาถ่าน แปรรูปเป็นของชำร่วย เป็นเฟอร์นิเจอร์ ลำต้นสามารถแปรรูปเป็นแผ่นกระดานไว้ซ่อมบ้านและสร้างบ้านได้ การลดหนี้ปลดสิน การลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้ การเพิ่มการออม ในที่สุดช่วยให้ลดหนี้ปลดสินลงได้ในที่สุด ดังที่ปราชญ์ชาวบ้าน คนค้ำคนคูณ และผู้นำชาวบ้านจำนวนมากได้ทำให้ดูให้เห็น จนลดหนี้ปลดสิน เรือนแสนเรือนล้านได้จนหมดสิ้น และกำลังมีเกษตรต้นแบบและเกษตรกรเป้าหมาย ตลอดจนผู้สนใจกำลังทำตามเพิ่มมากขึ้นทุกวัน

จากรายงานการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ครั้งที่ 10/2552 (2552, หน้า 7) ได้สรุปถึงการสร้างหมู่บ้านของพวกเราให้เป็นหมู่บ้านที่อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันและน่าอยู่ที่สุดในโลก โดยการใช้หลักการที่ถูกต้องง่าย ๆ และถูกทาง โดยการทำเกษตรทฤษฎีใหม่สู่เศรษฐกิจพอเพียงด้วยการปลูกทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูก กระจายแนวคิดสู่สมาชิกที่สนใจ ผู้ที่สนใจทำแต่ยังไม่แน่ใจและไม่มั่นใจ ก็เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน ที่ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านใกล้บ้านให้สามารถเปลี่ยนความคิดจากเอาเงินเป็นตัวตั้ง มาเป็นเอาความสุขเป็นตัวตั้ง จนสามารถผลิตอาหารและสมุนไพรปลอดสารเคมีให้ตนเอง ครอบครัว หมู่บ้านและสังคม

จากรายงานการประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสานครั้งที่ 9/2550 เรื่อง “ปลูกต้นไม้หลากหลายเพื่อใช้หนี้และเพื่อสร้างสุขภาวะดี” ซึ่งสรุปได้ว่า หากเกษตรกรในเครือข่าย ฯ ทั้งเกษตรกรต้นแบบและเกษตรกรเป้าหมาย พากันปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายมากกว่า 20 ชนิด รวมจำนวนมากกว่า 1,000 ต้นขึ้นไป ในพื้นที่ที่ตนเองถือครองอยู่ จะมีชีวิตที่เปลี่ยนไปทั้งหลักประกันในชีวิตและบำนาญชีวิตที่เพิ่มขึ้น เพราะเมื่อกาลเวลาผ่านไปไม่ถึง 5 ปี ต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายแต่ละต้นให้ผลผลิตอย่างน้อยต้นละ 100 บาทต่อปี ก็จะมีรายได้ถึงปีละ 1 แสนบาทขึ้นไป และเมื่อผ่านไป 20 ปี แต่ละต้นมีมูลค่ามากกว่า 1,000 บาท ก็จะมีบำนาญชีวิตเป็นธนาคารต้นไม้มากกว่า 1 ล้านบาท ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้ทดลองทำดูแล้วพบว่าสิ่งแวดล้อมดีขึ้นเพราะดินดำ น้ำชุ่ม ป่าอุดมสมบูรณ์ ปลอดสารเคมีฆ่าหญ้า และสารเคมีฆ่าแมลง เงินออมค่อย ๆ เพิ่มขึ้น รายได้ค่อย ๆ เพิ่มขึ้นและมีต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายเป็นบำนาญชีวิต มีครอบครัวและสังคมดี (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 18)

เกษตรประณีต ช่วยให้เกษตรกรไทยหลุดพ้นจากนายแดงเป็นนายเขียว ภายในเวลา 1-5 ปี เพราะเกษตรประณีตปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูกที่เลี้ยง ทำให้รายจ่ายด้านอาหารการกินลดลง เหลือกินยังได้แจกทำให้มีเพื่อน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงิน จนกลายเป็นคนมีอยู่มีกิน มีเพื่อนมีเงินมีสุขภาพดีด้วย เพราะอาหารปลอดสารเคมี และได้ออกกำลังกายจากการทำงานทุกวัน เหลือก็แจกให้ญาติสนิทมิตรสหายเพื่อให้มีอยู่มีกิน (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2551ข, หน้า 7) การทำเกษตรทฤษฎีใหม่เป็นรากฐานที่สำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้เกษตรกรคิดได้และทำเป็นหันกลับมาทำอยู่ทำกิน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูกเหลือกินได้แจกทำให้มีเพื่อน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงินและมีสุขภาวะที่ดี ได้กินอาหารปลอดสารพิษที่หลากหลาย อยู่ในร่มเงาของต้นไม้ยืนต้น ชีวิตจึงดีวันดีคืน (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2550, หน้า 6) ซึ่งจากบทเรียนชุมชนเป็นสุขภาคอีสาน ได้ทำให้เครือข่ายลดทุกข์จากการอด ๆ อยาก ๆ ด้วยการปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก ทำให้รายจ่ายลดลงอย่างเห็นได้ชัด จากการปลูกผัก ผลไม้และไม้ใช้สอยนับสิบนับร้อยชนิด นอกจากนั้นยังพบว่า สมาชิกเริ่มลดละเลิกการใช้สารเคมีลงได้ รวมถึงการเลิกอบายมุขต่าง ๆ ทำให้สมาชิกมีสุขภาพดีขึ้น (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2549, หน้า 28) อีกทั้ง ความหลากหลายทางชีวภาพทำให้เราลดรายจ่ายด้านอาหารการกินลงได้อย่างชัดเจน เพราะเราปลูกและเลี้ยงทุกอย่างที่กินและใช้ เมื่อมีเหลือก็แจกญาติสนิทมิตรสหาย ทำให้รักใคร่และพึ่งพากันเองได้ เหลือกินเหลือใช้เหลือแจกก็ขาย ทำให้มีรายได้เพิ่ม และมีเงินออมและทำให้ความหลากหลายทางชีวภาพช่วยให้เศรษฐกิจดีขึ้น (ค้ำคูณ, 2549ก, หน้า 46)

การทำเกษตรประณีต ในระหว่างต้นกล้วยแต่ละต้นหาไม้ยืนต้นที่หลากหลายทั้งผักเช่น ขี้เหล็ก สะเดา ผักติ้ว ไม้ยืนต้นที่เป็นผลไม้เช่น กะท้อน ขนุน มะขาม และไม้ยืนต้นที่เป็นไม้ใช้สอย เช่น ประดู่ มะค่า แดง จิก กุง เป็นต้น สลับกันจะได้กล้วย 100 ต้น และต้นไม้ใหญ่ถึง 100 ต้นต่อไร่ เมื่อต้นไม้ยืนต้นโตขึ้นก็สามารถย้ายกล้วยไปปลูกที่อื่น การทำเช่นนี้นอกจากป้องกันโรคได้แล้ว ยังช่วยให้ได้ผลผลิตระยะสั้น ระยะปานกลาง และระยะยาว ไม่ต้องลงทุนเพาะพันธุ์กล้วย พันธุ์ต้นไม้ยืนต้นก็มีอยู่แล้วในพื้นที่ สามารถเอาหน่อเอาเมล็ดพันธุ์จากไม้ยืนต้นที่แม่พันธุ์สวยและแข็งแรงมาเพาะกล้าไม้ไปปลูก ทำให้ไม่เสียเงินซื้อพันธุ์ไม้ เหลือขายก็ใช้วิธีเอาพันธุ์ดีมาต่อกิ่งหรือติดตาหรือเปลี่ยนยอดกับต้นตอ ในที่สุดก็ได้ผลผลิตพันธุ์ดีไว้รับประทานเหลือขายรวมทั้งได้เนื้อไม้เป็นบำนาญชีวิตในระยะยาว (สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม, 2545, หน้า 140-142) ในระยะสั้นภายในเวลา 3-6 เดือน ช่วยให้อาหารการกินอุดมสมบูรณ์ขึ้น ทั้งผัก ผลไม้ สมุนไพรปลอดสารเคมีหลากหลายชนิดไว้รับประทาน ช่วยให้อุดรูรั่วลดรายจ่ายลงได้มาก เพราะมีอยู่มีกินโดยไม่ต้องซื้อ เหลือกินเหลือใช้ได้แจกทำให้มีเพื่อนสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในชุมชน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงิน ช่วยให้เป็นอาชีพเสริมทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีเงินทุนไปปลดหนี้ และมีเงินออมมากขึ้น (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550ค, หน้า 19) ด้านเศรษฐกิจช่วยให้เกษตรกรมีอยู่มีกิน มีอาหารที่ปลอดสารพิษ มีเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย มียารักษาโรคเมื่อยามเจ็บไข้ได้ป่วย อีกทั้งสามารถลดรายจ่ายได้อย่างรวดเร็ว เหลือกินแจกช่วยให้มีเพื่อน เหลือแจกได้ขายทำให้มีเงิน ทั้งมีเงินประจำวัน เงินเดือน และเงินปี ที่สำคัญมีบำนาญชีวิต มีหลักประกันที่มั่นคง มีงานทำตลอดปี และมีรายได้ตลอดปีรับประกันได้ว่าไม่มีวันตกงาน (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2551ก, หน้า 20)

จากผลการประเมินผลกระทบที่เกิดขึ้นกับเกษตรกรที่ผ่านการอบรมจากศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านตามโครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงปี 2551 พบว่า ความรู้ที่ผู้เข้ารับการอบรมส่วนใหญ่นำไปใช้ประโยชน์ทั้งหมด ผู้เข้ารับการอบรมส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านกิจวัตรประจำวัน ด้านการใช้จ่าย ด้านการออม และด้านการใช้ปุ๋ยเคมี ทั้งนี้หลังจากผู้เข้ารับการอบรมนำความรู้ไปปฏิบัติสามารถลดรายจ่ายได้เฉลี่ยรายละ 1,208.16 บาทต่อเดือน (ศูนย์ประเมินผลสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2552, หน้า 63-65) ซึ่งเครือข่าย ฯ มีทีเด็ดเคล็ดลับในการสร้างความสำเร็จในการสร้างคน สร้างป่า สร้างชุมชน และสร้างประเทศชาติ ที่อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันได้ทดลองทำดูแล้ว พบว่า สิ่งแวดล้อมดีขึ้นเพราะดินดำ น้ำชุ่ม ป่าอุดมสมบูรณ์ ปลอดสารเคมีฆ่าหญ้า และสารเคมีฆ่าแมลง เศรษฐกิจดีขึ้น เพราะรายจ่ายลดลง หนี้สินลดลงเงินออมค่อย ๆ เพิ่มขึ้น รายได้ค่อย ๆ เพิ่มขึ้น และมีต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายเป็นบำนาญชีวิต มีครอบครัวและสังคมดีขึ้น วิถีชีวิตมีอยู่มีกินไม่อดไม่อยาก พึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ ช่วยให้มีความสุขทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551ข, หน้า 7) อีกทั้ง การพัฒนาเกษตรกรต้นแบบ เพื่อช่วยกันขยายเกษตรกรเป้าหมายจัดกระบวนการเรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและการปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลาย โดยทำการพัฒนาการออมน้ำ ออมดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ ออมเงิน สั่งสมกัลยามิตร สั่งสมภูมิปัญญาและสั่งสมคุณงามความดี โดยการให้บริการแจกและจำหน่ายปุ๋ยหมัก ปุ๋ยหมักชีวภาพ พันธุ์สัตว์ พันธุ์พืช และพันธุ์ไม้ยืนต้นที่หลากหลาย จนมีเศรษฐกิจพอเพียงปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อเป็นบำนาญชีวิต ช่วยให้ระบบเศรษฐกิจดีขึ้น (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2551ก, หน้า 15)

หลักธรรมมะว่าด้วยการพึ่งตนเอง ซึ่งต้องเริ่มต้นจากการรู้จักตนเอง ด้วยการมีสติสร้างจิตสำนึกใหม่ให้ตนเอง หาทางอุดรูรั่วด้วยการลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นด้วยการทำเกษตรประณีต เพื่อสร้างแหล่งอาหารให้พอเพียงและปลอดภัยจากสารพิษให้กับครอบครัว งดการซื้อของเงินผ่อน ผ่อนชำระหนี้จากน้อยไปหามาก โดยไม่ต้องรอเงินก้อนและไม่ก่อหนี้เพิ่ม ลดละเลิกอบายมุขทุกประเภท รวมทั้งทำเกษตรผสมผสาน สะสมน้ำ บำรุงดิน ให้มีพืชและสัตว์หลากหลายผสมผสานกันอย่างค่อยเป็นค่อยไป (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2548, หน้า 25-26) ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่สำคัญในการขยายเครือข่ายการเรียนรู้สู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเอง 1 ล้านครอบครัวทั่วอีสาน ซึ่งเครือข่าย ฯ ได้กำหนดเอา “เกษตรประณีต” เป็นเครื่องมือเทคโนโลยีวิทยาการในการขับเคลื่อน โดยชี้ให้เห็นถึงความสำคัญว่า เป็นแนวคิดและแนวทางปฏิบัติบนสัมมาทิฐิที่ใช้ความสุขเป็นตัวตั้ง ทำจากเล็กไปหาใหญ่ ทำจากง่ายไปหายากอย่างมีสติ จะช่วยให้เกษตกรที่ได้คิดจนคิดได้ ได้ทำ จนสำเร็จได้ในที่สุด (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2550ข, หน้า 17) ทั้งนี้ปราชญ์ชาวบ้านค้น พบว่า เมื่อเปลี่ยนวิธีคิดมาทำการเกษตรเพื่อดับทุกข์สร้างสุขทั้งทางกาย ทางใจ ทางสังคม และทางปัญญา เน้นการพึ่งตนเองด้วยการรู้จักตนเอง รู้จักอดรู้จักออม สั่งสมกัลยาณมิตร ปรากฏว่ามีอยู่มีกิน เหลือกินได้แจกทำให้มีเพื่อน มีเงินและมีความสุข ซึ่งช่วยให้เศรษฐกิจทางสังคมและสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต และที่สำคัญคือการพึ่งตนเองได้อย่างมีความสุข (ค้ำคูณ, 2552, หน้า 14-15) ซึ่งวิธีการให้ได้ต้นไม้ยืนต้นก็ไม่ใช่เรื่องยาก เพียงแต่เกษตรกรที่สนใจกันที่มา 1 ไร่ จัดหาแหล่งน้ำโดยการขุดสระหรือขุดคลองน้ำ ขยายคันคูน้อยให้เป็นคันคูใหญ่หรือเจาะบาดาล แล้วปลูกผักทุกอย่างที่กินและกินทุกอย่างที่ปลูก เหลือกินแจก เหลือแจกขาย ภายในแปลงผักปลูกกล้วย ปลูกมะละกอ

ระหว่างกล้วยและมะละกอปลูกต้นไม้ยืนต้นที่หลากหลาย (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2552ข, หน้า 6)

เมื่อคำว่า “สมุนไพร” หมายถึง “ลูกสมุนของป่า” ดังนั้น ความยั่งยืนของหมอพื้นบ้านที่ใช้สมุนไพรอยู่ที่การมีป่า จึงเกิดการปลูกต้นไม้ยืนต้นที่กินได้ใช้ได้อย่างหลากหลาย ทั้งที่บ้านและที่นาของหมอพื้นบ้าน ทำให้มีป่าที่สามารถบันดาลให้มีสมุนไพรที่หลากหลาย เป็นทั้งอาหารและยาที่จะมีประโยชน์ต่อความสมดุลของร่างกาย ทำให้กายและใจแข็งแรง การรวมตัวด้วยความรักความเอื้ออาทรต่อกัน ทำให้สุขภาพทางสังคมแข็งแรงและการรู้จัดคิด จนคิดได้ รู้จักทำจนทำเป็นและรวมพลังคนที่คิดได้ทำเป็นมาร่วมกันวิเคราะห์และร่วมกันวิเคราะห์ เพื่อให้เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตและสุขภาพที่ดีขึ้น (ประชาคมสุขภาพอำเภออุบลรัตน์, 2553, หน้า 20) ซึ่งการทำเกษตรระณีตเป็นการพัฒนาการทำเกษตรกรรม จนมีพืชพันธุ์หลากหลายชนิด มีสัตว์ป่า มีปัจจัย 4 ครบถ้วนสมบูรณ์ มีสมุนไพร มีอากาศดี สิ่งแวดล้อมดี ระบบนิเวศเกื้อหนุนกัน มีต้นไม้ใหญ่มากขึ้น ทำให้ดินดำน้ำชุ่ม ความเป็นธรรมชาติกลับคืนมา ธรรมชาติดูแลกันเอง ไม่มีสารเคมีเข้ามาเกี่ยวข้อง ต้นไม้ยืนต้นและสมุนไพรบางต้นมีกลิ่นหอมสดชื่นช่วยให้อากาศดี ผู้คนสดชื่น และสุขภาพจิตแจ่มใส สุขภาพแวดล้อมดี สุขภาพร่างกายก็ดี สังคมก็ดี (ค้ำคูณ, 2553ข, หน้า 8) ป่าไม้ จึงเปรียบเสมือนซุปเปอร์มาเก็ตของคนจน เพราะมีทั้งอาหารที่เป็นพืช ผัก ผลไม้ กุ้ง หอย ปู ปลา มีทั้งฝ้ายและไหมมาทำเป็นเครื่องนุ่งห่มและเครื่องเรือน มีสมุนไพรไว้รักษาโรคของตนเอง สัตว์เลี้ยง และไว้ไล่แมลง รวมทั้ง กิ่งไม้ ใบไม้ ซากสัตว์ที่ทับถมกันอย่างต่อเนื่องหลากหลายเป็นแหล่งอาหารอันโอชะของต้นไม้ โดยไม่จำเป็นต้องกระเสือกกระสนไปหาปุ๋ยมาใส่ในดิน (ค้ำคูณ, 2553ข, หน้า 10-11)

ความรู้จากการได้ปฏิบัติจริงและจากการระดมสมอง ทำให้เห็นแนวทางการพึ่งตนเองระดับปัจเจกด้วยการออมน้ำ ออมความอุดมสมบูรณ์ของดิน ออมต้นไม้ยืนต้นทั้งผัก ผลไม้และไม้ใช้สอย ออมปลา และสัตว์พันธุ์พื้นเมืองที่หลากหลายทนโรคทนแล้ง บนผืนแผ่นดินของสมาชิกแต่ละคน ทำให้สมาชิกพึ่งตนเองได้อย่างรวดเร็ว (ค้ำคูณ, 2551ก, หน้า 37-38) นำมาซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพที่ช่วยให้ระบบนิเวศดีขึ้น เพราะใบไม้ของต้นไม้ชนิดหนึ่งย่อยสลายแล้วกลายเป็นปุ๋ยอินทรีย์ของอีกชนิดหนึ่ง การมีต้นไม้หลากหลายทำให้มีแมลงที่หลากหลายและควบคุมกันเอง มีสัตว์กินแมลง เช่น นก กบ เขียด มาอาศัยอยู่เพราะมีอาหารอุดมสมบูรณ์ตามมาด้วยงู กระรอก กระแตมาอยู่ร่วมได้เพิ่มปุ๋ยคอกแก่ต้นไม้ด้วย การเป็นอาหารของกันและกัน พร้อมควบคุมกันเองทำให้ห่วงโซ่อาหารครบวงจรเกิดความยั่งยืน รวมทั้งไม่ต้องซื้อปุ๋ยเคมี ยาฆ่าหญ้า และสารเคมีฆ่าแมลง ช่วยให้พึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ ช่วยให้ลดรายจ่ายด้านอาหารการกินลงได้อย่างชัดเจน เพราะว่าปลูกและเลี้ยงทุกอย่างที่ต้องกินและต้องใช้ เมื่อมีเหลือก็แจกญาติสนิทมิตรสหาย ทำให้รักใคร่และพึ่งกากันเองได้เหลือกินเหลือใช้ เหลือแจกก็ขายช่วยให้มีรายได้เพิ่ม ปลดเปลื้องหนี้สินได้ และมีเงินออม ทั้งออมเงินในรูปของแม่ธรณี แม่คงคา แม่มัจฉา แม่โพสพ และรุกขเทวดา รวมความว่า ความหลากหลายทางชีวภาพช่วยให้เศรษฐกิจดีขึ้น (มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น, 2551ค, หน้า 13) อีกทั้ง ยังเป็นการอนุรักษ์ดิน น้ำ อากาศ และป่าไม้ สนใจการบำรุงดิน ด้วยปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยหมักชีวภาพ เพาะพันธุ์ไม้ที่หลากหลายและปลูกไม้ยืนต้นที่หลากหลายเพิ่มขึ้น รวมทั้งไม่ทิ้งขยะและปล่อยน้ำเสียไปสู่สาธารณะ ที่สำคัญเกิดความตระหนักในการปลูกจิตสำนึกเหล่านี้แก่เยาวชนรุ่นต่อ ๆ ไป เพื่อมาช่วยกันสืบทอดเจตนารมณ์และภารกิจเหล่านี้ (ค้ำคูณ, 2549ข, หน้า 10-11)

จะเห็นได้ว่า แนวคิดเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากจะนำมาซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพแล้ว ยังก่อให้เกิดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน จากการทำเกษตรกรรมแบบผสมผสาน ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก เพื่อลดรายจ่ายด้านการบริโภคของครัวเรือน เหลือกินแจกเพื่อสร้างกัลยาณมิตร เหลือแจกขายเพื่อสร้างรายได้ทั้งรายวัน รายเดือน รายปี และบำนาญชีวิตจากไม้ผลไม้ยืนต้นที่หลากหลายชนิด สร้างระบบนิเวศวิทยาที่เกื้อกูลกันระหว่างธรรมชาติกับธรรมชาติ สร้างความสมดุลในการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัว สร้างความอุดมสมบูรณ์ของดินและทรัพยากรธรรมชาติ มีอาหารปลอดภัยบริโภคตลอดทั้งปี ลดต้นทุนการผลิตด้วยการทำและใช้ปุ๋ยชีวภาพจากเศษวัสดุธรรมชาติเพื่อเพิ่มจุลินทรีย์ในดิน และให้ผลผลิตที่ได้มีความปลอดภัยจากสารพิษสารเคมี ซึ่งการใช้ประโยชน์ดังกล่าว สามารถสนองตอบต่อความต้องการทั้งในระดับตนเอง ครอบครัว และยังเหลือเผื่อแผ่เจือจานสู่คนรอบข้าง รวมถึงยังเอื้อประโยชน์สู่คนในรุ่นต่อไป

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ตัวชี้วัดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี 10 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย มีไม้ยืนต้นหลายชนิด ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ อาหารปลอดภัย ดินดี ใช้ปุ๋ยชีวภาพ มีอาหารตามธรรมชาติ จิตสำนึกดี มีกิน-ขาย-แลกเปลี่ยน มีสมุนไพร-พืชผสมผสาน และมีรายได้

แนวคิดเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ถือเป็นแนวทางการทำเกษตรกรรมทางเลือใหม่ที่ประสบความสำเร็จยิ่ง ซึ่งเครือข่าย ฯ ได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการถ่ายทอดสู่เกษตรกรในหลักสูตร วปอ.ภาคประชาชน เพื่อให้เกษตรกรนำแนวคิดดังกล่าวไปขยายผลสู่พื้นที่เกษตรกรรมของตนเองและกระจายแนวคิดเกษตรประณีตสู่เพื่อนเกษตรกรรอบตัว ทั้งนี้เพราะเครือข่าย ฯ ได้ประจักษ์แล้วว่า เกษตรประณีตสามารถนำพาเกษตรกรทุกคนให้หลุดพ้นจากวังวนความทุกข์ยากของเศรษฐกิจทุนนิยมและวงจรหนี้สิน ซึ่งนับวันจะฉุดดึงเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศให้ตกเข้าไปในหลุมพรางเหล่านั้น ด้วยการใช้เงินก้อนโตเป็นเหยื่อล่อ ในขณะที่เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรองใด ๆ เพราะต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกและไหลวนไปตามกระแสกลไกการตลาด เกษตรประณีตจึงเป็นทางเลือกใหม่ให้กับเกษตรกรในการดึงตัวเองและครอบครัวให้หลุดพ้นจากกระแสดังกล่าว เพื่อมาเป็นเกษตรกรที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี สามารถพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองได้ นอกจากนี้ การทำเกษตรประณีตเป็นแนวทางในการนำไปสู่การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เพราะเชื่อมโยงทั้งทุนชีวิตและทุนทางสังคมของเกษตรกรให้เป็นหนึ่งเดียว สร้างสายสัมพันธ์ของความสมดุลในการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และธรรมชาติกับธรรมชาติ จึงทำให้เกิดความสมดุลมั่นคงและยั่งยืนในทุกด้าน ดังที่คณะผู้วิจัยได้นำเสนอมา

เพื่อให้ผลการวิจัยที่ได้ นำไปสู่การสร้างความเข้าใจจนสามารถนำไปประยุกต์ปรับใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมต่อคนในสังคมวงกว้าง คณะผู้วิจัยได้ทำการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ตัวชี้วัดได้นั้นเกื้อหนุนสัมพันธ์กันอย่างไร ซึ่งมีผลในทางปฏิบัติอย่างไร อีกทั้ง ยังใช้เป็นข้อมูลสำหรับการอภิปรายผลการวิจัยในบทต่อไป โดยมีรายละเอียด ดังตาราง

ตารางที่ 4.3 ตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ที่	การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตร	การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน
1	ปลูกพืชหัว-ผักสวนครัว-ไม้เลื้อย-ไม้ผล-ไม้ยืนต้น	มีไม้ยืนต้นหลายชนิด
2	ทำปุ๋ยชีวภาพ	ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ
3	สร้างดิน-น้ำ-พืช-สัตว์ให้อุดมสมบูรณ์	อาหารปลอดภัย
4	ไม่ใช้สารเคมี	ดินดี
5	สร้างความมั่นคงด้านอาหาร	ใช้ปุ๋ยชีวภาพ
6	วางแผนบริหารจัดการ	มีอาหารตามธรรมชาติ
7	สร้างอากาศบริสุทธิ์	จิตสำนึกดี
8		มีกิน-ขาย-แลกเปลี่ยน
9		มีสมุนไพร-พืชผสมผสาน
10		มีรายได้

จากที่ตารางที่ 4.3 จะเห็นได้ว่า ตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ค้นหาและพัฒนาออกมาเป็นผลการวิจัย โดยได้นำเสนอข้อมูลประกอบผลการวิจัยทั้งข้อมูลจากภาคสนามและจากเอกสารทางวิชาการ ซึ่งตัวชี้วัดที่ได้นั้นสามารถสรุปได้ ดังนี้

ตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี 7 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ปลูกพืชหัว-ผักสวนครัว-ไม้เลื้อย-ไม้ผล-ไม้ยืนต้น ทำปุ๋ยชีวภาพ สร้างดิน-น้ำ-พืช-สัตว์ให้อุดมสมบูรณ์ ไม่ใช้สารเคมี สร้างความมั่นคงด้านอาหาร วางแผนบริหารจัดการ และสร้างอากาศบริสุทธิ์

ตัวชี้วัดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี 10 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย มีไม้ยืนต้นหลายชนิด ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ อาหารปลอดภัย ดินดี ใช้ปุ๋ยชีวภาพ มีอาหารตามธรรมชาติ จิตสำนึกดี มีกิน-ขาย-แลกเปลี่ยน มีสมุนไพร-พืชผสมผสาน และมีรายได้

เมื่อนำตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือทุกตัวชี้วัดมารวมกัน โดยเรียงลำดับตามคะแนนมากไปหาน้อย เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันของตัวชี้วัดทั้งหมด และกำหนดร้อยละอีกครั้งจากคะแนนทั้งหมด ซึ่งจะทำให้เห็นถึงลำดับความสำคัญของตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือในภาพรวม ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

ตารางที่ 4.4 ลำดับความสำคัญของตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ที่	ตัวชี้วัด	คะแนน	ร้อยละ
1	ปลูกพืชหัว-ผักสวนครัว-ไม้เลื้อย-ไม้ผล-ไม้ยืนต้น	131	23.31
2	ทำปุ๋ยชีวภาพ	73	12.99
3	มีไม้ยืนต้นหลายชนิด	65	11.57
4	สร้างดิน-น้ำ-พืช-สัตว์ให้อุดมสมบูรณ์	59	10.50
5	ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ	40	7.12
6	อาหารปลอดภัย	39	6.94
7	ดินดี	28	4.98
8	ใช้ปุ๋ยชีวภาพ	22	3.91
9	มีอาหารตามธรรมชาติ	19	3.38
10	จิตสำนึกดี	19	3.38
11	มีกิน-ขาย-แลกเปลี่ยน	18	3.20
12	มีสมุนไพร-พืชผสมผสาน	13	2.31
13	ไม่ใช้สารเคมี	11	1.96
14	สร้างความมั่นคงด้านอาหาร	8	1.42
15	วางแผนบริหารจัดการ	7	1.25
16	สร้างอากาศบริสุทธิ์	7	1.25
17	มีรายได้	3	0.53
รวม		**562**	**100.00**

จากตารางที่ 4.4 พบว่า ตัวชี้วัดการสร้างความหลากหลายทางชีวภาพเชิงนิเวศเกษตรและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนตามแนวคิดการทำเกษตรประณีตของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านด้านเกษตรกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทั้งหมด 17 ตัวชี้วัด ซึ่งเรียงตามลำดับคะแนนจากมากไปหาน้อยได้ ดังนี้ ปลูกพืชหัว-ผักสวนครัว-ไม้เลื้อย-ไม้ผล-ไม้ยืนต้น ทำปุ๋ยชีวภาพ มีไม้ยืนต้นหลายชนิด สร้างดิน-น้ำ-พืช-สัตว์ให้อุดมสมบูรณ์ ใช้ธรรมชาติช่วยธรรมชาติ อาหารปลอดภัย ดินดี ใช้ปุ๋ยชีวภาพ มีอาหารตามธรรมชาติ จิตสำนึกดี มีกิน-ขาย-แลกเปลี่ยน มีสมุนไพร-พืชผสมผสาน ไม่ใช้สารเคมี สร้างความมั่นคงด้านอาหาร วางแผนบริหารจัดการ สร้างอากาศบริสุทธิ์ และมีรายได้